

NÁRODOPISNÝ
VĚSTNÍK
ČESKOSLOVENSKÝ

Hlavní redaktor : V.Hubinger

Redakční rada : V.Hrníčko
D.Holý
H.Johnová
J.Krist
A.Sulitka
S.Švecová

Obálka : J.Kleckar

Adresa redakce : Počátecká 2, 140 00 Praha 4

ISSN 0323 - 2492

Redakční rada Národopisného věstníku československého děkuje svým předchůdcům za vykonanou práci a přeje jim mnoho úspěchů v jejich další práci a spokojenost v osobním životě.

V dnešní hektické době, kterou lze snad nejlépe charakterizovat jako jednu velkou změnu, by neměl zůstat stranou ani Národopisný věstník československý. Bylo přáním nové redakční rady, aby veškeré změny neskončily pouze jmenováním jejich nových členů, ale aby se odrazily už na koncepci a obsahu letošního Věstníku (viz cirkulář č. 1/1990 ze dne 6.3.1990). Záhy se ovšem ukázalo, že samotný dobrý úmysl nestačí, a že realita je jako obvykle poněkud složitější. Příčinou v podstatě nezměněné tváře letošního Věstníku ale není jenom ten fakt, že jeho redakční rada nemůže sama a o své vůli zásadně zasahovat do koncepcce NVČ (k tomu potřebuje přinejmenším souhlas hlavního výboru). Základní příčiny jsou jiné.

Snažili jsme se připravit letošní Věstník v takovém termínu, abychom jej mohli distribuovat na podzimním valném shromáždění NSČ v Boskovicích. Tím bylo už předem dáno, že při dnešních výrobních lhůtách musí být rukopis připraven do tisku nejpozději v květnu. To tedy byl první limitující faktor, který současně způsobil, že ve Věstníku prostě není možné aktuálně reagovat na nejnovější vývoj v NSČ. V obsahu Věstníku se to odrazilo např. v té skutečnosti, že jsme rezignovali na "aktuální" informaci o lednovém mimořádném valném shromáždění. Přinést členům tuto zprávu v říjnu by bylo opravdu napováženou.

Druhým limitujícím faktorem (ale druhým jenom co do pořadí, ve kterém je zde uvádíme) jsou naše finanční možnosti. Ceny polygrafických prací trvale stoupají, ale finanční příspěvky z Akademie už zdaleka tak progresivní nejsou. Nedostatek peněz se projevuje v malém rozsahu Věstníku, což má pochopitelně vliv i na jeho obsah a skladbu příspěvků. Redakční rada proto zvažovala i možnost Věstník letos nevydávat a pokusit se ušetřené prostředky převést do dalšího roku. Nakonec jsme se ale rozhodli raději jej vydat třeba i v této chudé podobě. Jednak by totiž byla škoda porušovat kontinuitu obnoveného periodika, jednak bychom už nemuseli mít příští rok ani možnost na něco navazovat. Budoucí rozpočet Akademie je ve chvíli psaní této poznámky ještě hádan-

kou a doslova mlhavá je i budoucnost společností při ČSAV.

Po delší debatě se tedy redakční rada shodla na přijatelném kompromisu: protože se blíží výročí založení Národopisné společnosti československé, a také z výše uvedených důvodů, bude letošní číslo ve značné míře věnováno právě naší Národopisné společnosti.

Do budoucnosti je přáním a záměrem redakční rady, aby se podařilo podstatně zvýšit prestiž NVČ především vyšší kvalitou textů. Věstník by neměl být informační tiskovinou pro "přátele národopisu", ale měl by se stát tribunou pro informování národopisné obce o dění v NSČ, měl by přinášet nové poznatky z etnografie a folkloristiky, a měl by i napomáhat šíření dobrého jména a prestiže celého oboru ve veřejnosti. K tomu ale nedojde jenom z vůle redakční rady a úsilím několika jednotlivců. V první řadě to závisí na tom, jestli se vůbec podaří zaktivizovat činnost Národopisné společnosti a vytvořit z ní skutečně živé a fungující společenství národopisců se všemi specializacemi, na které si jen dokážeme vzpomenout. Nebude-li dobře fungovat Národopisná společnost, není ani žádný důvod očekávat, že bude vydávat dobrý Věstník. Potřebujeme činnorodou a pestrou Národopisnou společnost, která ve svých členech dokáže probudit pocit sounáležitosti s národopisnou obcí. A až takovou společnost budeme mít, docela jistě budeme mít i Věstník, kterým se budeme moci pochlubit.

Redakce

REFERÁTY

J.Roulová, ÚEF ČSAV Praha

K BLÍŽÍCÍMU SE 100.VÝROČÍ ZALOŽENÍ NÁRODOPISNÉ SPOLEČNOSTI ČESKOSLOVANSKÉ

Pod dojmem mimořádného valného shromáždění NSČ při ČSAV, které proběhlo 18.ledna 1990 v Národním muzeu a předznamenalo řadu změn v další činnosti národopisné společnosti, považují za potřebné seznámit širší odbornou veřejnost s jejím založením i další činností a významem při organizaci národopisné vědy do vzniku ČSR. Domnívám se, že k vymezenému období mohu uvést některé nové poznatky, získané studiem rozsáhlého fondu Národopisné společnosti československé (NSČ), uloženého v Ústředním archívu ČSAV i řadou dalších pramenů v Literárním archívu Památníku národního písemnictví a v archívu Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV.^{1/} Pevně věřím, že objektivní poznání dějin NSČ, při jejichž vzniku stála řada vynikajících osobností české vědy (L.Niederle, J.Jakubec, E.Kovář, J.Polívka, V.Tille, O.Hostinský atd.), ale také řada laických obdivovatelů naší lidové kultury, nám může pomoci nalézt východiska pro další společnou aktivní činnost.

Ve snaze zachytit zrod Národopisné společnosti československé (jak se národopisná společnost od svého založení až do roku 1963 nazývala, s výjimkou let 1904 - 1922, kdy přijala jméno Společnost Národopisného muzea československého), je třeba se vrátit o necelých 100 let zpět, do doby vzrůstající národopisné aktivity, která předznamenala přípravu Národopisné výstavy československé (NVČ). V národopisné práci převládala živelnost a činnost jednotlivých spolků i regionálních muzeí nebyla koordinována.^{2/}

Potřeba jednotící národopisné instituce byla českou odbornou veřejností pocíťována velmi intenzivně. Od počátku přípravy NVČ se její iniciátor, ředitel Národního divadla F.A.Šubert,

zamýšlel nad vědeckou kontrolou a organizací akce, protože sám neměl v oboru národopisu potřebné znalosti. Východisko viděl ve zřízení "národopisné společnosti československé", jak uvedl 13.července 1891 ve svém dopise L.Niederlovi, který byl další významnou osobností, prosazující založení vědeckého národopisného spolku. Shodný podnět se objevil také mezi ohlasy na výzvu F.A.Šuberta "přátelům českého národopisu" ze 7.července 1891 od T.Černého a A.Černého.

První veřejný návrh na založení NSČ podal na schůzi přátel československého národopisu 28.července 1891 na Staroměstské radnici ve svém úvodním projevu právě F.A.Šubert, jehož cílem bylo, aby národopisná společnost převzala přípravu národopisné výstavy, po jejím ukončení ze shromážděných bohatých sbírek vytvořila národopisné muzeum a získané poznatky využila v národopisné encyklopedii.^{3/}

Šubertova snaha zapojit NSČ do přípravy národopisné výstavy byla vážně ohrožena již na první schůzi přípravného výboru výstavy 5.srpna 1891, kdy byl sice schválen návrh L.Niederla na její založení, ale měla pracovat odděleně od výboru výstavy a záležitosti týkající se NSČ byly spolu s přípravou národopisného muzea a národopisné encyklopedie, vzhledem k prioritnímu významu výstavní akce, odloženy.^{4/} Přesto byl L.Niederle pověřen vypracovat návrh stanov spolku. Inspirujícím podkladem pro něj byly materiály o zahraničních vědeckých společnostech, které získal při studijních pobytech v Německu, ve Francii a v Londýně.^{5/} Východiskem pro sestavení stanov byl u nás platný společovací zákon z 15.listopadu 1867, který s malými úpravami přetrvával až do roku 1900.^{6/} Po konzultaci s ostatními členy komise, kterou tvořili také E.Kovář, F.A.Šubert a Č.Zíbrt, byly stanovy po právní úpravě JUDr.J.Podlipným schváleny na policejním ředitelství 7.listopadu 1891. Úředně povolený národopisný spolek však nevyvíjel žádnou činnost, protože mladá vědecká generace, která prosazovala vytvoření NSČ, uznala požadavek pražské městské rady nerozptylovat národopisnou činnost. Většina se aktivně zapo-

jila do přípravy národopisné výstavy, ať už jako členové hlavního nebo výkonného výboru, jednatele výstavy, nebo členové jejich specializovaných oborů.^{7/} Nesporný význam měli mladí vědečtí pracovníci také při teoretickém zpracování programu NVČ, který se několikrát měnil a kolísal mezi dvěma zásadními koncepcemi (zobrazit celý národ nebo pouze lid), které převládaly jak v přípravě výstavy, tak v celém národopisném bádání.

S velkými nadějemi očekávali organizátoři NVČ celonárodní národopisný sjezd, plánovaný na 28.září 1893, který měl urychlit a sjednotit přípravu výstavy. Situace se však značně zkomplikovala, protože v Praze a okolí byl vzhledem k protirakouským demonstracím vyhlášen 13.září 1893 výjimečný stav. Za těchto okolností bylo omezeno shromažďovací právo korporací, které neměly schválené stanovy. Členové hlavního a výkonného výboru NVČ, kteří se scházeli bez úředního povolení, využili okolnosti, že národopisná společnost měla již od konce roku 1891 schválené stanovy a národopisný sjezd spojili s ustavující schůzí spolku, přičemž původní program sjezdu zůstal zachován. Pro správní záležitosti NSČ byl zvolen výbor v čele s předsedou J.Reinsbergem.^{8/}

Již od první schůze výboru, která se konala 4.října 1893, byl ústředním bodem jednání vztah k výkonnému výboru NVČ. V úzké součinnosti s tímto problémem byla otázka zapojení nově vytvořené národopisné společnosti do přípravy výstavy. Pomoc NSČ při zpracování teoretické části výstavy prosazoval na schůzi výboru 28.října 1893 E.Kovář, přítomný zde ještě jako zástupce výkonného výboru NVČ. Jeho jednání však nebylo úspěšné.^{9/}

Výbor NSČ se rozhodl vytvořit vědecké sekce a těm doporučit případnou pomoc při zpracování materiálů pro NVČ. Přesto, že k jejich konstituuování došlo 2.března 1894 v Klementinu a byli zvoleni také předsedové a jednatele jednotlivých sekcí, činnost NSČ v době vrcholné národopisné aktivity stagnovala.^{10/} Zdá se, že si její členové (kterých bylo v roce 1894 pouze patnáct) zatím plně neujasnili možnosti konkrétního smysluplného využití vědeckého národopisného spolku, s jehož aktivním zapojením do

přípravných prací se všeobecně počítalo pouze v případě, že by dostatečně právně nezajištěný hlavní a výkonný výbor NVČ byly vládou zlikvidovány. V té chvíli by je nahradila nově vytvořená NSČ. Protože však řídicí orgány NVČ zůstaly akceschopné, nebylo nutné zapojovat do vedení přípravy výstavy i její vlastní realizace další řídicí složky.

Poněkud jiná situace vznikla při konstituování Národopisného muzea československého (NMČ), kdy v kuratoriu, pověřeném jeho vytvořením, spojili své síly v listopadu 1893 jak členové výkonného výboru NVČ, tak členové NSČ. Na schůzi kuratoria 12.ledna 1894 byla provedena volba jednotlivých funkcionářů, která byla interní záležitostí správy NMČ. Předsedou kuratoria a vrchním inspektorem byl zvolen J.Zeyer, tajemníkem a pokladníkem E.Kovář, a kustodem K.Plischke. Jednotlivé muzejní odbory dostali na starost J.Herain, F.A.Šubert, J.Matiegka a L.Niederle.^{11/}

Další řízení NMČ se stalo zcela záležitostí NSČ, které bylo muzeum předáno v roce 1895 s podmínkou, že všichni členové výkonného výboru NVČ budou zvoleni zakládajícími členy NSČ a svou volbou spolu s ostatními zakládajícími členy budou ovlivňovat složení poloviny kuratoria (od roku 1896 Rady NMČ). Tato situace, která umožnila NSČ plně rozvinout svůj program dalšího vedení muzea, měla i vážný nedostatek, který nepřímou brzdil jeho rozvoj. Byla to závislost na spolkovém jmění, které svou výší neodpovídalo plánovaným cílům a přivádělo muzeum k nutnosti získat každoročně značné subvence.

Založení NMČ bylo svým způsobem výjimečné a lišilo se od dosti chaotického vzniku řady muzeí v době přípravy NVČ i po jejím ukončení. Díky vynikající osobnosti prvního správce L.Niederla, stojícího v čele formování programu i organizačního řádu muzea, měla veškerá činnost při výběru národopisných sbírek, jejich uložení a prezentování veřejnosti jednotný ráz, vedený přísně vědeckými požadavky a cíli. Program NMČ byl proti programu NVČ, který byl v řadě expozic rozšířen na celý národ, zúžen jen na vesnický lid.^{12/} Po svém uveřejnění vyvolal živou diskusi, ve

které se tříbily názory na složení sbírek i šíři záběru materiálu, který byl označován jako "národopisný", od tradičně oblíbených krojů, výšivek a zvykoslovných skupin byla obrácena pozornost také k lidovému zemědělství a lidové řemeslné výrobě.

Po vyklizení výstavních prostorů v Královské oboře byl materiál vybraný pro NMČ urychleně přestěhován do provizorních prostor šesti sálů v paláci na Příkopech č.12, pronajatých národopisnému muzeu na 10 let hr.Arnoštem Sylva-Tarouccou. Zde L.Niederle za pomoci V.Havelkové, M.Wanklové a ak.malíře K.Štapfera vytvořil první ucelenou národopisnou expozici v novém muzeu. Vyvrcholením půlroční intenzivní práce bylo slavnostní otevření NMČ, které se uskutečnilo rok po zahájení NVČ, 15.května 1896.

Národopisné muzeum si muselo hledat cestu a své místo v rámci působení již existujících pražských muzeí. Že to nebyl úkol jednoduchý je zřejmé, avšak cílem vedení NMČ bylo skloubit požadavek netříštní zájmů jednotlivých muzeí s požadavkem neustupovat z vytyčených koncepčních principů. Neudržitelnost tohoto stavu si uvědomoval zejména L.Niederle, který v listopadu 1896 vypracoval rozsáhlý projekt na sloučení NMČ s Náprstkovým muzeem. Tato bohužel nerealizovaná akce mohla mít značný význam pro naše muzejnictví, stejně jako Šubertovy plány vytvořit z výstavní dědiny prezentované veřejnosti na NVČ skanzen, který by byl součástí NMČ. K faktickému předání výstavní dědiny do správy NMČ však nedošlo, protože se vyskytly nedeřešené problémy finančního rázu. Na stavu jednotlivých objektů zatím pilně pracoval čas a dřevomorka. Jednání se vyvinula směrem, který zaskočil i největší pesimisty. Přes upřímnou snahu řady členů Rady NMČ zachránit alespoň nejjachovalejší stavby, rozhodl zemský výbor 18.září 1901 výstavní dědinu zbořit.^{13/}

Úspěšnější byli členové Rady NMČ při řešení problému, který se dotýkal samotné existence národopisného muzea, kterému končil nájem propůjčených prostorů v paláci na Příkopech. Po řadě provizorních řešení, které Rada zamítla, souhlasila v dubnu 1901 s návrhem F.A.Šuberta, získat pro NMČ vilu v Kinské zahradě na

Smíchově, která po nutných opravách, na kterých se podílela jak obec pražská a smíchovská, tak NSČ, byla předána v červnu 1902 národopisnému muzeu k užívání. V listopadu 1902 byla vytvořena instalační komise (L.Niederle, J.Jakubec, V.Roštlapil, J.Stibral a F.A.Šubert), které správce muzea A.Černý a kustodka V.Havelková podávali před každou schůzí Rady NMČ podrobnou zprávu o postupu prací v jednotlivých odděleních. Konečně 15.května 1903 bylo NMČ již podruhé slavnostně otevřeno, ve stejný den, symbolizující zahájení NVČ, po sedmi letech výstavní a odborné činnosti. Tentokrát již národopisné muzeum nevystavovalo své sbírky v propůjčených místnostech, ale ve vlastní budově, i když i ta se ukázala jako nedostatečná pro rozsáhlé sbírkové fondy a bohatě zásobenou knihovnu. Přípravné práce spojené s instalací sbírek v nové budově prokázaly, že se zájmy výboru NSČ a Rady NMČ sbližují. Proto do roku 1904 vstupovaly obě korporace s plánem společné činnosti i společného vedení. Přerod NSČ ve Společnost Národopisného muzea československého (Společnost NMČ) byl dokončen na mimořádné valné hromadě 5.července 1904 volbou dvanáctičlenné Rady Společnosti NMČ.^{14/} Umístění sbírek v nových prostorách se odrazilo ve zvýšeném počtu návštěvníků NMČ, který však nebyl stálý. Trvalejší pozornosti se těšilo muzeum od roku 1908, kdy bylo 16.května otevřeno zemědělské oddělení, umístěné v budově nedalekých koníren. Odrazem snahy vedení muzea o zpestření činnosti byly vedle tématických výstav také výstavky přírůstků za určité časové období. Přestože vzrůstal počet sbírek, rozsah knihovny i fotoarchivu a zvýšila se také výrazně návštěvnost NMČ, nevládla mezi členy Rady Společnosti s prací v muzeu úplná spokojenost. Kritickým připomínkám byla na schůzi 15.prosince 1908 podrobena zejména struktura sbírek, způsob jejich vystavování a odtrženost národopisného muzea od lidové výroby a řemesel.^{15/}

Určitým zvratem byly sběratelské a vědecké cesty (L.Niederla, V.Havelkové a K.Chotka), které zajišťovaly potřebný a ověřený národopisný materiál pro NMČ. Členům NSČ nelze upřít ani snahy o přímé propojení národopisného muzea s lidovou výrobou. Důkladem tohoto trendu byla jednání s družstvem Zádruha v roce

1910, která měla za cíl zřídít kursy lidové výroby v rámci NMČ i návrhy na připojení tržnice s lidovými výrobky. Jejich plány však byly omezeny finančními prostředky, nedostatkem vhodných prostorů a nízkým počtem vyškolených muzejních pracovníků. Ne-realizována a pouze v plánech zůstala také připravovaná přístavba za stávající budovou NMČ na Smíchově, kde mělo být umístěno rozsáhlé slovanské oddělení i část ostatních sbírek, které musely být uloženy ve skladištích. Značný význam dobudování slovanského oddělení přikládali členové Rady Společnosti zejména v době příprav na Slovanskou výstavu uměleckou, uměleckoprůmyslovou a národopisnou. S podrobným zněním návrhu programu výstavy, s jejím organizačním i finančním zabezpečením se členové Společnosti NMČ i česká veřejnost seznámili v roce 1910, kdy vyšla vlastním nákladem výstavní komise slovanského výboru Národní rady české první brožurka.^{16/} Výstavní komise počítala při přípravě výstavní akce s pomocí Společnosti NMČ, Společnosti muzea království českého, Náprstkova muzea, muzea v Olomouci i s účastí soukromých sběratelů.

Organizací národopisné části výstavy byl pověřen L.Niederle, který část projektu svěřil K.Chotkovi (ten byl spolu s V.Tillem delegován Radou Společnosti do výboru výstavy). Pro rozvoj našeho oboru měl velký význam Niederlův a Chotkův "Projekt Slovanské výstavy národopisné" (Praha 1912), který prokázal jejich rozsáhlé znalosti z oblasti lidové architektury i hmotné a duchovní kultury lidu. Přestože si oba autoři uvědomovali zůstávající se mezinárodní situaci, doufali, že výstava bude uspořádána později, případně počítali s využitím shromážděného materiálu v Slovanském národopisném muzeu nebo při přípravě rozsáhlé národopisné encyklopedie.

Z činnosti za války měly největší význam akce na záchranu památek a starožitností, podněty pro instalování válečných oddělení rozesílané českým muzeím (program sestavil tajemník NMČ A. Žalud), a vydávání Národopisného věstníku českoslovanského, který se stal po ukončení činnosti Českého lidu v roce 1914 jediným českým národopisným časopisem.

Zmínka o tomto periodiku nás přivádí k publikační činnosti národopisné společnosti, která významnou měrou přispěla k rozvoji našeho vědního oboru i jeho metodologie, zejména při teoretické přípravě a konkrétní realizaci souborného národopisného díla (ve své konečné podobě nazvaného Národopis lidu československého), které vycházelo od roku 1918 do roku 1938.

Za nejvýznamnější považují projekt E.Kováře (v obou jeho verzích - z roku 1893 a 1897), který se stal programem vědecké práce NSČ na řadu let.^{17/} Bohužel široký tematický záběr připravovaného díla, při jehož realizaci počítal Kovář s pomocí Společnosti přátel starožitností českých, Společnosti muzea království českého, Archeologické komise České akademie, krajinských spolků, společností venkovských muzeí a zejména Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci, nemohl být vzhledem k omezeným možnostem hmotným, personálním a nepřipravenosti samotného oboru realizován. Velkou ztrátou pro NSČ byla smrt E.Kováře v roce 1897.

S novou koncepcí, která měla urychlit přípravu encyklopedie, vystoupil na schůzi Rady NMČ (24.10.1902) a výboru NSČ (29.10.1902) J.Jakubec, který v průběhu ledna 1903 rozpracoval nástin díla, které mělo být zúženo pouze na lidovědu. U většiny z patnácti plánovaných svazků navrhl také jejich autory.^{18/} Ani tento projekt však nebyl realizován, vzhledem k již zmíněným změnám, které probíhaly v roce 1904 ve struktuře a vedení národopisné společnosti.

Na schůzi výboru NSČ 11.4.1904 přednesl předseda L.Niederle návrh, aby místo národopisné encyklopedie byla připravována šířeji pojatá "Česká vlastivěda" podle předběžné koncepce V.Tilla, který byl v prosinci 1905 jmenován redaktorem připravovaného díla. Soubor rozdělený na tři samostatné oddíly, nazvané Počátky českého národa, Český lid a Soustavný popis života lidu, chtěl Tille doplnit svazkem České kolonie, který měl věnovat pozornost Čechům v zahraničí.^{19/}

Ve snaze realizovat alespoň část národopisného popisu našeho území, navrhl K.Chotek v roce 1912 provádět vědecké a sběra-

telské cesty vždy v určitém vymezeném regionu. Na jeho podnět došlo také v roce 1914 k dohodě Společnosti NMČ s lidovědnou sekcí Archeologické komise České akademie o společné přípravě a vydání souborného díla nazvaného "Národopis lidu československého", jehož hlavním redaktorem byl právě K.Chotek.^{20/}

Vedle podrobného návodu pro venkovské spolupracovníky zaměřil svou pozornost na vymezení etnografických oblastí na území Čech, Moravy a Slezska, které považoval za předběžné, než bude proveden komplexní výzkum v každé vesnici popisovaného regionu.^{21/} Tento požadavek na soupisovou práci však nemohl být za 1.světové války realizován v požadovaném rozsahu. Lze říci, že skutečný výzkum po jednotlivých obcích, jak si ho představoval Chotek, začala NSČ uskutečňovat až v roce 1952, i když i tento výzkum se nakonec zúžil jen na zátopové a ohrožené oblasti.^{22/}

Přes nepříznivou finanční situaci se podařilo v roce 1918 publikovat první díl "Národopisu lidu československého" věnovaný "Moravskému Slovensku". Vedle vědecké a umělecké hodnoty byl přínos práce také v posílení našeho národního cítění.

Velký význam pro propagaci národopisu a pro činnost národopisné společnosti a národopisného muzea měla periodická publikační aktivita spolku, ať už to byl od roku 1896 vydávaný Věstník Národopisného muzea československého, zaměřený na naše i zahraniční muzejnictví, nebo od roku 1897 vydávaný Národopisný sborník československý, obsahující hodnotné články, studie, kritiky a bibliografii.

Od roku 1901 se někteří členové národopisné společnosti zamýšleli nad sloučením obou časopisů.^{23/} Přes nepochopení části české veřejnosti, která se mylně domnívala, že jde o založení nového časopisu, začal vycházet od roku 1906 Národopisný věstník československý. Jeho redaktorem byl po dlouhá léta J.Polívka, s kterým od roku 1917 spolupracovali J.Horák a K.Chotek.

Pro úplnost pohledu nelze opomenout pokusy národopisné společnosti upozornit na svou činnost odbornými přednáškami, zaměřenými jak na veřejnost odbornou, tak laickou, které měly za

úkol popularizovat národopis a rozšířit počet členů NSČ, protože na jejich příspěvcích byla závislá veškerá další aktivita spolku. Zásadní význam měla přednáška E.Kováře "O národopise a úkolech národopisné společnosti", kterou přednesl v prosinci 1896, a cyklus přednášek pořádaný v sále Umělecké besedy v prosinci 1900.

Svůj význam pro propojení vědy s praxí měly snahy o zavedení praktických kursů ve spolupráci s družstvem Zádruha, které však vzhledem k ztrátě zemských subvencí v roce 1910 skončily nezdařenem. Společnými silami se podařilo uskutečnit pouze výstavu starých a moderních krajek v národopisném muzeu v dubnu 1910.

Členové NSČ si uvědomovali, že je třeba informovat o rozvoji vědy u nás i ve světě, a na tyto změny reagovat. Proto probíhala rozsáhlá výměna našich i zahraničních časopisů v rámci knihovny NMČ. Národopisná společnost vstupovala do mezinárodních sdružení a účastnila se výstav (i v zahraničí), kde podle svých sil a možností prezentovala naši lidovou kulturu.^{24/} Zapojení do širšího mezinárodního kontextu měla napomáhat také skutečnost, že dopisujícími členy byla výborem jmenována celá řada významných zahraničních národopisných pracovníků i vědeckých osobností.

Vedle pokusů o navázání mezinárodní spolupráce byla nezastupitelná provázanost a sjednocení činnosti s domácími vědeckými společnostmi, muzei a institucemi. Zde však národopisná společnost narážela velmi často na nepochopení a bariéry způsobené často malichernými osobními antipatiemi.

Přes řadu překážek a nedostatků, které musela národopisná společnost překonávat, byla v období do roku 1918 důležitým jednotlivým článkem, který se snažil ve všech oblastech činnosti rozvíjet národopisnou práci na vědeckých základech. Vzrůstajícímu významu národopisné společnosti odpovídal také nárůst členské základny, která v roce 1918 dosáhla počtu 1230 členů.

Domnívám se, že pravdivé poznání činnosti NSČ, jejích postojů a cílů, hledání vlastních cest a metod práce, které prověřila doba, ukazuje jednoznačně význam vědeckého národopisného spolku,

který - i když musel překonávat řadu nedostatků a někdy na čas omezit aktivitu - přenesl poselství svých zakladatelů až do konce 20.století. Pevně věřím, že každý z nás si něco z jeho bohatého odkazu převezme pro vlastní vědeckou práci.

Poznámky :

- 1/ V LA PNP pozůstalosti J.Jakubce, J.Polívkvy, V.Tilla, F.A. Šuberta, Č.Zíbrta a A.Žaluda, v archívu ÚEF ČSAV, pozůstalost O.Hostinského.
- 2/ Veškerá národopisná činnost byla od šedesátých let organizována prostřednictvím Umělecké besedy, Literárního a fečnického spolku Slavia, Náprstkova muzea, Vlastivědného muzejního spolku v Olomouci a celé řady regionálních muzeí, ale chyběl článek, který by roztržštěné síly sjednotil a řídil.
- 3/ Z projevu F.A.Šuberta uvádíme: "Aby z počatého podniku, jež bude vyžadovati práce i nákladu nemalého vzešel národu našemu trvalý zisk, zřídí se ze sbírek výstavy národopisné muzeum československé a vykoná se vše, čeho třeba, aby vydati se mohla národopisná encyklopedie československá. Ku provedení celého díla založí se národopisná společnost československá s hlavním sídlem v Praze, s odbory v Olomouci, v Brně a Opavě a s jednatelstvím v čelnějších městech československých. Jakmile se ustaví národopisná společnost, přejde na ni hlavní vedení prací od přípravného komitétu prozatimně konaných, jakož i péče o provedení muzea a vydání encyklopedie".
KOVÁŘ, E.: Zpráva o dosavadní činnosti výboru NVČ v Praze, s.2-3.
- 4/ Srv. KOVÁŘ, E.: c.d.s.4.viz též BROUČEK, St.: České národopisné hnutí na konci 19.století. Praha 1979, s.20.
- 5/ V Německu působila v Berlíně od roku 1890 společnost "Verein für Volkskunde" (předseda prof.K.Weinhold) a Veckenstedtova "Deutsche Gesellschaft für Volkskunde", ve Francii působila v Paříži pod vedením Ch.Ploixe "Société des Traditions populaires" a v Londýně rozvíjela již od roku 1889 svou činnost společnost "Folk-Lore Society" (předseda L.Gomme).
- 6/ Srv. OTCOVSKÝ, I.: Soupis učitelských spolků v Čechách do roku 1900. Praha 1977, s.7-8.
- 7/ L.Niederle - člen výkonného výboru NVČ
E.Kovář - jednatel výkonného výboru NVČ, předseda agitačního odboru
V.Tille - člen hlavního výboru NVČ, jednatel literárního odboru
O.Hostinský - člen výkonného výboru NVČ
J.Polívkva - člen hlavního výboru NVČ, člen výboru literárního odboru atd.
Viz: KOVÁŘ, E.: c.d.sl7-24, 47-48.

- 8/ Místopředsedou byl zvolen P.I.Wurm, jednatelem V.I.Dušek, správcem sbírek J.Herain, zapisovatelem H.Máchal, knihovníkem J.Jakubec, pokladníkem J.Matiegka. Náhradníky byli zvoleni V.Havelková, J.E.Purkyně a V.Tille.
BROUČEK, St.: České národopisné hnutí na konci 19.století. Praha 1979, s.112.
- 9/ ÚA ČSAV, fond NSČ, Protokoly I.
- 10/ I.Sekce pro antropologii, demografii, statistiku a geografii, předseda prof.Woldřich, jednatel L.Niederle
II.Sekce pro jazyk, slovesnost a bibliografii, předseda J.Žubatý, jednatel J.Jakubec
III.Sekce pro psychologii a sociologii, předseda H.Máchal byl zvolen až později, jednatel A.Panýrek
IV.Sekce pro umění výtvarné, pro hudbu, tanec a pro umělecký průmysl, předseda J.Zeyer, jednatel J.Herain
ÚA ČSAV, fond NSČ, Protokoly I, Srv.též BROUČEK, St.: Poznámky k dějinám Národopisné společnosti československé. Nad prvním obdobím NSČ 1891-1914. NVČ, 43, 1984, s.16.
- 11/ ÚA ČSAV, fond NVČ, karton 12, Protokoly kuratoria NMČ.
- 12/ Program pojatý do dvanácti oddílů si kladl následující cíl: "zachovat vše, čím lze zobrazit život vesnického lidu, včetně prostředí v němž vyrostl a jež dalo jeho životu určitý ráz".
ÚA ČSAV, fond NVČ, karton 17 (výstřižky), Národní listy 23.8.1895. Rozboru programu NMČ věnovala značnou pozornost ve svých příspěvcích H.Johnová. (L.Niederle a národopisná muzeologie. Slovácko, 7, 1965, s.12-20).
Táž: Vědecký a organizační přínos Lubora Niederla k počátkům Národopisného muzea československého. ČNM, 135, 1966, 2, s.113-119.
- 13/ Srv. BENEŠ, J.: Rozvoj národopisu v českých muzeích. Sborník NM v Praze. Řada 2, historie, 16, 1962, s.35.
- 14/ Od členů zakládajících byl do Rady Společnosti NMČ zvolen F.A.Šubert, V.Roštlapil, A.Häusler, J.Matiegka, J.Gruber a J.Jakubec. Po volbě ostatních členů ji doplnili L.Niederle, S.Sucharda, V.Tille, J.Žubatý, A.Kraus a J.Polívkva.
ÚA ČSAV, fond NSČ, Protokoly I.
- 15/ Nejzávažnější připomínky k práci NMČ přednesl L.Niederle, J.Stibral a A.Häusler.
ÚA ČSAV, fond NSČ, Protokoly II, schůze Rady Společnosti NMČ 15.12.1908.
S kritikou práce našich muzeí vystoupil na schůzi Rady Společnosti NMČ 29.10.1912 také K.Chotek.
ÚA ČSAV, fond NSČ, Protokoly III.
- 16/ Slovanská výstava umělecká, umělecko-průmyslová a národopisná roku 1914 v Praze. Návrh programu a organizace výstavy vypracovaný výstavní komisí slovanského výboru Národní rady české, Praha 1910.
ÚA ČSAV, fond L.Niederle.

- 17/ První plán národopisné encyklopedie, kterou nazýval pracovní sborník, načrtl E.Kovář ve svém dopise K.V.Adámkovi do Hlinska v roce 1893. Viz BROUČEK, St.: České národopisné hnutí ... s.212-213, pozn.č.152.
Novou verzi souborného díla otiskl pod názvem : Národopis a úkoly NSČ, NSČ, I, 1897, s.1-13.
- 18/ ÚA ČSAV, fond NSČ, Protokoly I, schůze výboru NSČ 7. a 14.1.1903.
- 19/ ÚA ČSAV, fond NSČ, Protokoly I, schůze Rady Společnosti NMČ 24.11.1905.
- 20/ Ze složení redakční komise, do které zvolila Rada Společnosti NMČ K.Chotka, J.Kazimoura a J.Polívku a lidovědná sekce Archeologické komise L.Niederla, J.Jakubce, J.Koulu a J.Matiegku je zřejmé, že vůdčí osobnosti národopisné společnosti se prosadily také v Archeologické komisi České akademie.
- 21/ CHOTEK, K.: Program soupisu národopisného. NVČ, 9, 1914, s.25-41.
Týž : Úvodní slovo k Moravskému Slovensku. Moravské Slovensko, Praha 1918, s.5-12.
- 22/ PRAŽÁK, V.: Zpráva o národopisném soupisu a výzkumu lidové kultury započatém v roce 1952 v NSČ. NVČ, 33, 1956, s.110.
Viz též Činnost Národopisné společnosti čl. v letech 1953-55. NVČ, 33, 1956, s.369.
- 23/ Iniciátorem myšlenky na sloučení stávajících časopisů a vytvoření nového periodika byl J.Polívka, který se nad jeho novou podobou zamýšlel již delší dobu, jak můžeme usoudit z jeho dopisu L.Niederlovi v roce 1901.
ÚA ČSAV, fond L.Niederla, J.Polívka L.Niederlovi 15.5.1901.
- 24/ Například v roce 1908 se národopisná společnost stala členem mezinárodního folkloristického sdružení, s úkoly lokálního komitétu F.F. Sr. ÚA ČSAV, fond NSČ, Protokoly II, schůze Rady Společnosti NMČ 28.1.1908.
Z výstavních akcí byla nejvýznamnější jarní výstava bílých výšivek a krajek a podzimní výstava lidového uměleckého průmyslu národů Rakouska v roce 1905 ve Vídni. V následujícím roce se Společnost NMČ podílela na vytvoření českého oddělení rakouské výstavy lidového průmyslu v Londýně a na světové výstavě v Miláně.

H.Johnová, Praha

NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ V LETECH 1918-1963

Národopisná společnost v prvních letech 20.stol. jako Společnost Národopisného muzea československého srostla se svým muzeem, jeho expozicemi a fondy, s knihovnou, archívny a publikační prací ve zdánlivě nedělitelnou drůzu, vykrytalizovanou ze společenských a vědeckých předpokladů tehdy nezapomenutelné Národopisné výstavy. Převrat v roce 1918 zastihl tento útvar ve stavu po existenční strážce značně zuboženém. Společnost NMČ byla z mála institucí, které bez podstatných změn pokračovaly po celou válku v činnosti. Muzeum bylo otevřeno a mělo dost velkou návštěvnost, pořádalo i výstavy, téměř pravidelně vycházel neměnně kvalitní Národopisný věstník čs. a vedení Společnosti začínalo publikovat národopisnou encyklopedii, kterou plánovalo už od svého vzniku. To vše navzdory tomu, že postupně vysychaly až ustaly veřejné subvence a soukromníci za války pod tlakem důležitějších starostí přestávali poskytovat muzeu a společnosti dary, ba i platit členské příspěvky. Všechna aktiva společnosti pohltil provoz muzea a hlavně stále nákladnější publikační činnost; nemalým zatížením byly i mzdy zaměstnanců, ačkoliv byl jejich počet zmenšen a platy byly tak nízké, že po převratu dokonce odešel z existenčních důvodů do veřejných služeb dlouholetý ředitel muzea A.Žalud. Společnost dlužila po řadu let nájemné za budovy v zahradě Kinských, které chátraly, a měla na kontě v r.1921 necelých 8.000,- Kč (NVČ 15, 1922).

Výbor společnosti viděl východisko v tom, aby se alespoň muzea ujal stát. Nebyla to nová představa, o veřejné správě Národopisného muzea se (neúspěšně) hovořilo už v jeho začátcích. Nyní, ve svobodném státě, se tato myšlenka zdála být samozřejmá, její prosazení však zřejmě nebylo jednoduché. Po několika letech jednání teprve 7.11.1922 nabídla Rada Společnosti NMČ své muzeum Zemskému správnímu výboru, který je přijal a připojil je k tehdy rovněž pozemštěnému Národnímu muzeu. To do svého svazku akceptovalo k 1.12.1922 Národopisné muzeum československé (ke změně jména došlo na návrh J.Matiegky r.1919; NVČ 13, 1918, s.70⁺) se zaměst-

nanci a vším, co bylo v domě čp.98 v zahradě Kinských, tj. sbírkami, knihovnou, fotoarchívem, dokumentací atd. jako národopisné oddělení Národního muzea. Bývalého oddělení zemědělské retrospektivy, které bylo dosud v rámci NMČ řízeno do určité míry odděleně, v praxi menší budovy čp.97 s příslušnou expozicí a fondy, se v r.1923 ujalo Československé zemědělské muzeum a zavázalo se přispět za ně NSČ částkou 10.000,- Kč na další, hlavně publikační činnost. Společnost NMČ se vrátila k původnímu jménu Národopisná společnost československá.

Česká centrální etnografická instituce, dosud komplexní a programově čistá, se náhle rozpadla ve tři části, existenčně zajištěné, ale nadále krácející vlastní cestou. Dnes je podle oficiálních stanovisek výboru společnosti a publikovaných zpráv těžko říci, jestli si vedení NSČ tento výsledek přálo. Prof.Chotek nám kdysi v semináři říkal, že jím byl zklamán; představoval si, že Národopisné muzeum zůstane samostatnou, veřejnými prostředky zajištěnou institucí. Při oslavách 25.výročí Národopisného muzea předseda společnosti J.Polívka hovořil o návrhu na převzetí celého muzea muzeem zemědělským (NVČ 15, 1922). Ve zprávě Rady Společnosti NMČ o konečném řešení v r.1923 však zaznívá spíše uspokojivý tón (NVČ 16, 1923).

Národopisná společnost odevzdala veřejnosti kulturní dílo, které vytvořila za téměř třicet let existence, i majetek, který v něm byl obsažen, a sama si hledala novou identitu, program a praktické uplatnění. V pohnuté společenské atmosféře dvacátých let díky prozíravosti své rady vedené J.Jakubcem poměrně rychle přizpůsobila tradici osvědčený program novým potřebám a v praxi brzy dokázala, že dobře.

Velký důraz položili na publikační práci. Za redakce J.Polívky pravidelně vycházel NVČ se zásadními studii především folkloristického ražení, ale i s cenným materiálem o hmotné kultuře, zejména o lidovém umění výtvarném.

Zároveň se vedení NSČ s plnou energií věnovalo zpracování a publikaci Národopisu lidu československého, který se měl

postupně stát encyklopedií naší lidové kultury, založenou podle koncepce K.Chotka na oblastních monografiích a podávanou zásadně reprezentativní formou kvalitních knih velkého formátu s bohatým obrazovým doprovodem. Na počátku 20.let byl k dispozici rukopis Niederlem sestaveného Moravského Slovenska, jehož první svazek vyšel už za války. Brzo se přikročilo k reedici a r.1922 k publikaci dalších svazků. Příprava následných oblastních monografií v zásadě předpokládala vytvoření sítě spolupracovníků, připravených provést podle jednotného schématu terenním výzkumem zevrubnou etnografickou dokumentaci oblasti (V.Pražák, NVČ 32, 1951, s.240-241). Problém zřejmě tvořilo získání spolupracovníků, hlavně mimopražských, ochotných a schopných ujmout se jak výzkumu, tak i redakce výsledků týmové práce. Časem se ukázalo, že v terénu bylo pro tento záměr možno získat vlastně jen plzeňského L.Lábka; další autoři, J.F.Svoboda a J.Š.Kubín, v době publikace svých děl už dlouho žili v Praze. Program Národopisu byl náročný i finančně a NSČ musela na jeho realizaci získávat peníze různými dotacemi. Proto není divu, že se přes dobrou vůli všech zúčastněných vlekl. Ve dvacátých letech se podařilo vydat ještě České Kladsko (1926) a r.1930 Moravské Horácko, obě díla za výrazné spolupráce nebo autorství J.F.Svobody.

NSČ však prokázala i prozíravost téměř podnikatelskou a přizpůsobila část produkce aktuálním potřebám: neprodleně po převratu znovu vydala Niederlův Místopis obcí slovenských, který byl rychle rozebrán, dále Boháčovu národnostní mapu (1923) a r.1926 Trávníčkovu Dialektologickou mapu Moravy. Založila také edici Národopisná knihovna, v níž vycházely drobné monografické studie a zvláštní otisky upravené jako samostatné publikace.

Vedle publikační a popularizační práce se NSČ pilně a přísně věnovala organizaci vědy. Její vedoucí členové stáli u zrodu myšlenky národopisných sjezdů. Podle návrhu z r.1923 se uskutečnil v Praze v roce 1924 národopisný sjezd zaměřený na program soustavného národopisného soupisu a jeho publikaci i na aktuální odborné problémy. Hlavní referáty vyšly téhož roku v brožuře Úkoly a cíle národopisu československého, uspořádané J.Horákem.

Následovala účast společnosti na mezinárodních sjezdech slovanských geografů a etnografů (1924 v Praze, 1927 v Polsku), které přinesly důležité výsledky: podnět ke zřízení všeslovanského národopisného muzea P.J.Šafaříka a založení Slovanského ústavu v Praze. Myšlenky Šafaříkova muzea se ujala NSČ, zejména K.Chotek, který považoval založení slovanského muzea právem za velmi důležitý kulturně politický krok a vypracoval v té věci memorandum (NVČ 20, 1927) a program. Národopisná společnost tak měla být opět, po více než třiceti letech, organizátorkou vzniku nového, moderně koncipovaného muzea. Rozhodnutí o tom padlo bohužel do doby blížící se hospodářské krize a pracovně i finančně náročný plán zůstal v oblasti zbožných přání.

Významný byl také mezinárodní kongres pro lidové umění, svolaný do Prahy v r.1928; byl to jeden z klíčových momentů pro formování uměleckohistoricky zaměřeného studia tradičního lidového výtvarného projevu a vyvolal u nás i v zahraničí řadu důležitých publikací. NSČ se ujala vytvoření Národní komise pro lidové umění, vázané ke Komisi pro duševní spolupráci Svazu národů (NVČ 22, 1929).

Za jeden z důležitých bodů své činnosti považovala NSČ výstavy. Hned r.1921 se odborně i sbírkovým materiálem účastnila náročné expozice umění československého lidu v pařížském Louvru (NVČ 15, 1922). Oddělení od muzea a jeho fondů však tento úsek aktivity NSČ nepříznivě ovlivnilo; ačkoliv jsou ještě koncem 20. let výstavy jedním z podstatných úseků programu (NVČ 20, 1927), ve skutečnosti se omezovaly na drobné akce (muzeum v Dobručce), odborné zastoupení členů společnosti a jejího výboru ve větších akcích (Výstava soudobé kultury - L.Janáček), resp. zmíněnou teoretickou přípravu slovanského muzea.

Vnitřně se NSČ v té době členila kromě hlavního výboru, zastupujícího celé členstvo, ještě v Odbor lidových staveb, který byl sice založen z podnětu Klubu architektů už r.1912, ale jako samostatný odbor NSČ se konstituoval a začal pracovat až v r. 1920. Za předsednictví arch.Ausobského a O.Vodráčka prováděl - s veřejnou podporou - rozsáhlé soupisové práce, pořádal přednášky,

dokonce i soutěže o nejlepší fotografie lidových staveb a vyvíjel iniciativu v ochraně lidových staveb (NVČ 16, 1923). Roku 1927 byl na návrh J.F.Svobody založen Moravský odbor. Podobně jako odbor lidových staveb měl vlastní výbor, spojený členstvím předsedy s výborem NSČ (NVČ 21, 1928).

Aktivita společnosti a dopad její činnosti se však málo projevovaly v zájmu veřejnosti: počet členů po přechodném zvýšení (v r.1922 jich bylo 1423) klesal, už r.1924 na 756, tedy asi na stav těsně před válkou.

Třicátá léta s narůstajícím politickým napětím a hospodářskou krizí přinesla, hlavně ve své druhé polovině, NSČ existenční problémy, které se odrazily zejména na nejdůležitějším úseku, u publikací (NVČ 29, 1937-1939, s.5-6). Přesto se podařilo zredigovat a vydat další díl Národopisu lidu československého, Plzeňsko, takže v roce 1936 už byly publikovány všechny čtyři dosud zpracované svazky, tj. Moravské Slovensko, České Kladsko, Moravské Horácko a Plzeňsko. Kromě toho vydala NSČ pěknou řadu spisů v edici Národopisná knihovna (připomeňme Lábkův Nástin praktické muzeologie, Sukovo dílo Antropologie a národopis, J.F.Svobody Zvoničky na Moravském Horácku a otisky téhož autora o keramice a sklu, Brožova díla z jižních Čech, Stránské Příručku lidopisného pracovníka, Polívkovy Lidové povídky slovanské aj.).

Národopisný věstník, jehož řízení převzal J.Horák, byl publikován (s finanční podporou České akademie věd a umění a dalších institucí) jako ročenka a posléze formou dvousvazků, z nichž poslední, devětadvacátý, vyšel za léta 1937-1939.

Druhým aspektem úctyhodné vydavatelské bilance dvacátých a třicátých let byl rozsáhlý sklad neprodaných nákladných publikací, ve kterém byl zmrazen nemalý majetek, chybějící pro další tisk.

NSČ tehdy ztratila tradiční pracoviště v muzeu (Zemědělském) v zahradě Kinských a začala její dodnes trvající anabaze s hledáním útočiště pro kancelář a sklad publikací. V její práci ubyly

organizační a osvětové akce, v posledních svazcích NVČ už nebývájí ani zprávy o činnosti a brzy nato, s německou okupací, aktivita společnosti navenek, včetně publikací, ustala.

Tato pasivita však byla jen zdánlivá. Výbor NSČ se koncentroval na vnitřní problémy, zejména na dokumentaci tradičních forem lidové kultury, a připravoval podmínky pro oživení práce po válce a pro plné obnovení významu národopisu.

Hybnou silou plánů NSČ se tehdy stal vedle předsedy prof.K. Chotka především doc.dr.V.Pražák. Tento vynikající národopisec, znalec lidového uměleckého projevu a citlivý interpret jeho historických a slohových přeměn, se po Mnichově vrátil z Bratislavy do Prahy a od r.1941 byl povolán, aby se zaměřil na práci v NSČ. V jejím výboru se sledovaly dva cíle: pokračování v národopisném soupisu, hlavně fotodokumentace nejdůležitějších etnografických jevů, a příprava poválečné organizace oboru. Podle záměrů vedení společnosti mělo hned po osvobození dojít k založení národopisného ústavu, nového vrcholného vědeckého orgánu, jehož potřeba jasně vyvstala v průběhu meziválečného odborného vývoje.

Vedení společnosti se podařilo získat poměrně velkorysou dotaci ministerstva školství na budování fotoarchivu a dokumentace lidových staveb, na jejichž základě se NSČ měla stát dokumentačním centrem naší lidové kultury a ve skutečnosti už v tomto raném stadiu působit jako výzkumný, dokumentační a koordinující ústav, který by pak po osvobození mohl z činnosti a fondů NSČ plynule vzniknout. V.Pražák, kooptovaný 1944 za jednatele, byl duší rozsáhle koncipovaného soupisu lidové kultury, sám se na něm intenzívně podílel a se zanícením organizoval ostatní spolupracovníky, především z řad fotografů-amatérů a architektů. Dokumentace rychle narůstala, i když ne zcela bez problémů (NVČ 31, 1949, s. 121-122). Velkým kladem bylo profotografování hůře dosažitelných fondů malých muzeí.

Plánovaný národopisný ústav měl být v konečné podobě ovšem státní institucí, ale NSČ byla připravena zajistit jeho začátky nejen organizačně a pracovní, ale i finančně. Její hmotné poměry

se výrazně zlepšily subvencemi a hlavně tím, že se díky válečnému hladu po dobré české literatuře podařilo téměř vyprodat velký sklad publikací z dvacátých a třicátých let (NVČ 31, 1949, s.126, 129).

Po osvobození se proto zdálo, že se nebudou opakovat zlá léta, která NSČ zažila po 1.světové válce. Byl rychle obnoven hlavní výbor, zvaný Národopisná rada NSČ, dále vedený prof.Chotkem a doc. Pražákem. S vrocením 1947 vyšel r.1948 30.svazek Národopisného věstníku a výbor sestavil r.1949 novou redakční radu. Odpovědnou redaktorkou se stala doc.D.Stránská (NVČ 32, 1951, s.197) a dostala za úkol připravit moderně koncipovaný Věstník. Jeho 31.svazek, aktualizovaný pojetím hlavních článků i bohatým oddílem zpráv a referátů, byl vydán ve dvou svazcích v letech 1949-1950.

Pod vedením V.Pražáka se naplno rozběhly terénní výzkumy, zaměřené hlavně na lidové stavitelství, a pokračovala fotodokumentace. Pražák prozíravě zaměřil výzkum na pohraniční oblasti, kde po odsunu Němců zanikaly tradiční formy lidové kultury, a později zájem plynule rozšířil o podobně ohrožené zátopové oblasti i některé vybrané kraje s retardovanými kulturními projevy. Skromě dotované výzkumy, prováděné zčásti studenty a mladými národopisci, se jednotně zpracovávaly a v NSČ z nich překvapivě rychle rostl neobyčejně důležitý a rozsáhlý archív. Vedení společnosti se podařilo získat i dotace na fotodokumentaci některých aspektů tradiční lidové výroby, např. pro Textilní tvorbu, a přísliby velkorysých prostředků na vybudování archívu reprezentativní fotografie pro potřeby ministerstva informací i oboru.

Hned po osvobození se také začalo jednat o založení národopisného ústavu a byl podán oficiální návrh na to (NVČ 31, 1949, s.130).

Velkorysé plány NSČ však byly brzy okleštěny tvrdými ekonomickými zásahy a zejména politickým vývojem. První měnová reforma přeměnila majetek společnosti v nepoužitelné vázané vklady a další činnost byla možná jen s dotací z veřejných institucí, v případě NSČ ministerstva školství nebo informací. Po únoru 1948

nastal ve vývoji našeho národopisu zvrát, který měl vážný dopad na jeho tradiční organizace, zejména na vysokoškolské katedry a Národopisnou společnost. Vývoj národopisu a jeho institucí byl v té době natolik komplikovaný, že jej nelze postihnout v této krátké studii; zaslouží zevrubný a objektivní rozbor. Pro další osudy NSČ je podstatné, že se její vedení nezapojilo do bojových akcí nastupující komunistické generace etnografů a NSČ se v důsledku toho stala z vedoucí síly v oboru institucí v defenzivě, marně nabízející své organizační a odborné zkušenosti a poukazující na svou tradici a význam (NVČ 31, 1949, s.127-128 aj.). Národopisný ústav, jehož založení Národopisná společnost tak slouho prosazovala, posléze vznikl v rámci nově zformované ČSAV bez ohledu na zkušené odborníky sdružené v NSČ. Vydávání Národopisného věstníku zastavilo ministerstvo kultury roku 1953, aby byl nahrazen Československou etnografií; poslední, 33.svazek NVČ vyšel r.1956. Konečně r.1958 vznikla jako ve všech oborech zastoupených v ČSAV vědecká Společnost čs.národopisců, v jejímž předsednictvu zasedli i vedoucí členové NSČ. Zpočátku se zdálo, že je možno vyhnout se dvoukolejnosti v souběžné práci obou společností. NSČ spoléhala na laické členy a dopisovatele, kteří do výběrové společnosti neměli přístup, a hlavně na své dokumentační fondy, které se i nadále rozrůstaly omezovaným, ale neustávajícím terénním výzkumem, vedeným doc.Pražákem. Ale na počátku 60.let už to nebylo možné. Ministerstvo kultury stále váhá (na podkladě každoročního doporučení Národního muzea) poskytovalo Národopisné společnosti dotaci a totalitní společenský vývoj zavinil lineární rušení soukromých spolků.

V.Pražák, který práci jednatele Národopisné společnosti a vedoucího jejího provozu věnoval přes 20 let života a intenzivní práce, stál před nutností vést jednání o nejhodnější formě jejího zániku. Štván pocitem odpovědnosti za bytí či nebytí instituce, kterou považoval za součást národní tradice, vyvolával nekonečné diskuse o nejlepším řešení neřešitelného úkolu. Konečně bylo dohodnuto, že Národopisná společnost československá splyne od 1.1.1963 se Společností čs.národopisců při ČSAV, která převezme

její jméno. Archívy NSČ se zařadily do fondů ÚEF ČSAV s příslibem, že budou uchovány jako samostatný celek a že nově zformovaná společnost bude pokračovat zejména v dopisovatelské akci, kdežto výzkumy nadále zajistí národopisný ústav (Věstník NSČ 1962/2, s. 23-24). V podstatě však vedla původně proklamovaná fúze obou společností k úplné přeměně bývalé Národopisné společnosti československé, která v době vzniku a v prvních desetiletích existence spo-
léhala na co nejširší členskou základnu, v akademickou společnost výběrového typu.

Poznámka : Protože termín pro tuto zprávu byl velmi krátký, využívala jsem jako prameny jen publikované materiály, zejména zprávy o činnosti Národopisné společnosti otištěné v jejích publikacích, aby vznikl pohled na pojednávaný historický úsek - byť povrchní, ale podaný z hlediska NSČ a jejího vedení.

B.Šalanda, Katedra etnografie a folkloristiky FF UK MESIANISTICKÉ IDEJE VE FOLKLÓRNÍ EPICE

I Ve folklórní epice se prosazují mimo jiné i tzv. žánrové interference (přesahy). Znamená to, že určitý folklórní žánr nebo druh se zastaví jako by na půli cesty k jinému žánru nebo druhu. Nejzřetelněji se to projevuje v legendách. Existují situace, kdy pohádka nebo pověst má blízko k legendě. Příkladem mohou být legendární pohádky o putování Krista se svatým Petrem po zemi a tzv. lidové diaboliády. Ústní podání se nedají vypreparovat co do čistoty, přesně diferencovat na folklórní žánry a druhy. Nejinak je tomu v případě, kdy jsou ve folklórní epice uplatněny mesianistické ideje.

Jde o příběhy, které zobrazují situace, kdy se osvobození od sociálního a národnostního útlaku očekává shora nebo zvenčí. Osvobození údajně muselo odněkud přijít. Personifikací této víry byla

postava osvoboditele. Jde také o určitou podobu sankce shora. Jsou to v podstatě optimistické legendy. Syžety a motivy o osvoboditelích objasňovaly a doplňovaly fantastickým způsobem skutečné dějiny.

Mesianistická hnutí nejsou jen vedlejším produktem věčných náboženských idejí, ale jsou uváděna v život zoufalstvím a nadějí na společenský zázrak, který zajistí spravedlivý život. Mesianismus je součástí všech světových náboženství: křesťanství, judaismu, buddhismu a islámu. Mesianistická učení tvoří obsah množství pozdních sekt a herezí, očekávajících příchod Mesiáše a předpovídajících, že už přišel na zemi a že je údajně ztělesněn v jednom z učitelů té či jiné sekty nebo hereze.

Religionistika po roce 1945 věnuje sociálně-utopickým hnutím synkretického charakteru značnou pozornost. Tato hnutí označuje termíny mesianismus, milenarismus, profetismus, revivalismus, nativismus. Přitom se mají na mysli hlavně hnutí spjatá se sociálně-utopickými představami synkretického charakteru: hledání země, kde je sociální spravedlnost; očekávání osvoboditele; úsilí o hledání ztraceného věku. Ostatně těmto představám a názorům je věnována kniha významného ruského folkloristy K.V.Čištova.^{1/}

Problémy spjaté se sociálně-utopickými hnutími synkretického charakteru, zvláště pak s hnutími, v jejichž rozvoji sehrály důležitou roli religiózní elementy, zajímaly i zakladatele a přívržence tzv. vídeňské etnografické školy. K těmto problémům se vyjadřoval zakladatel této školy W.Schmidt a jeho blízký spolupracovník W.Koppers.

Tyto legendy jsou založeny mimo jiné na víře, že nic velikého nemůže zmizet beze stopy. Různé adaptace jsou zaznamenány i v novějších dějinách. Setkáváme se se slovinskými podáními o králi Matyášovi, srbskými, bulharskými a makedonskými o kraleVICi Markovi, maďarskými o Ferenci Rákóczyem a Sándoru Petőfim, který byl vůdcem revoluční mládeže roku 1848. Z ruských dějin se uvádějí jména vojevůdce Suvorova a admirála Makarova. C.Romanska upozornila rovněž na mesianistické pověsti o bulharském básníku a revo-

lucionáři Christo Botevovi. Snad naposledy se tato idea uplatnila u německé revolucionářky Rosy Luxemburgové, zavražděné společně s K.Liebknecem po první světové válce. Někteří lidé věřili, že nezemřela, že žije v Moskvě a vrátí se, až bude čas. Mesianistické legendy vznikaly zvláště u národů, které byly v cizím područí.

Idea neukončené, nezavršené smrti, byla charakteristická pro každodenní vědomí lidových vrstev. Existovalo množství pověstí o revenantech: o přestupnicích norem společenského života, kteří se po smrti jako přízraky vraceli do míst, kde žili, nebo kde spáchali přestupek. Revenanti byli také zemřelí nepřirozenou smrtí. Mesianistické legendy o skrývajících se a vracejících se osvoboditelích mají úzkou souvislost s podáními o mrtvých.^{2/}

V ruské tradici se vyprávělo i o samozvancích, kteří se vynořují z nebytí nebo "zaskakují" za živé lidi. Takřka o každém ruském panovníkovi, který zemřel přirozenou smrtí, se tvrdilo, že mu někdo "pomohl". Stejně tak každému panovníkovi se připisoval jiný otec. Narození a smrt vladařů obklopovaly pověsti, dohady a domněnky.

V českém prostředí se vyprávělo o císaři Josefu II., že nezemřel, že je uvězněn v klášteře. Vráť se, až bude nejhůře. Na Moravě se podání o Josefu II. skřížilo s vyprávěním o králi Ječmínkovi, který se údajně narodil v poli ječmene královně, která byla vyhnána. Skrývá se nebo chodí nepoznaný mezi lidem a dá se poznat, až bude nejhůře. Objeví se a vyžene nepřátele.

Toto nejsou ojedinělá nebo výjimečná podání. Stačí se podívat k sousedům a zjistíme, že mesianistické ideje byly uplatněny i v případě bavorského krále Ludvíka II. (1845-1886), který pocházel z rodu Wittelsbachů. Tento vladař budoval nákladné hrady a zámky a byl ctitelem R.Wagnera. V osmdesátých letech se u něho projevila duševní choroba. 10.6.1886 byl prohlášen za neschopného vlády. Utopil se nešťastnou náhodou ve Starnberském jezeře. Lidé nevěřili, že zemřel. Ještě ve dvacátých letech 20.století se v Bavorsku o Ludvíku II. vyprávělo a vkládaly se do něho určité naděje. Tuto situaci vhodně zobrazil L.Feuchtwanger ve svém románu

Úspěch, který je prvním dílem volné trilogie Čekárna. Úspěch zachycuje politické osudy Bavorska, nejzaostalejší země v tehdejší Německu, v období nástupu fašismu. L. Feuchtwanger zachytil určitý paradox: "Milovaný král Ludvík II., tvrdila pověst, je dosud naživu. Tento král Ludvík, naplněn císařským pocitem svrchovanosti a ztotožňuje se s francouzským králem Ludvíkem XIV., dával budovat v odlehlých končinách nákladné, okázalé zámky, mecenášsky podporoval podivínské umělecké ideály, stranil se faraónsky lidu a právě tím vzbudil v tomto lidu zbožňující lásku. Když konečně zemřel, nechtěl tomu lid věřit. Noviny, školní učebnice vykládaly, že se král v záchvatu šílenství utopil v jezeře nedaleko Mnichova. Ale to bylo, jak národ věřil, jen tlachání nepřátel, kteří se zmocnili trůnu. Kolem mrtvého se spřádala stále větší mýtus. Říkalo se, že jeho nepřátelé v čele s princem regentem spravujícím zemi, skrývají ho kdesi v žaláři. Pověst se tvrdošíjně udržovala. Přežila smrt prince regenta, válku, revoluci, přežila smrt sesazeného krále Ludvíka III. Obrovitá postava Ludvíka II., různolícího obličejem, s černým zahroceným knírem, s kučerami a modrými očima, žila v obrazotvornosti národa. Všude ve světnicích sedláků a maloměšťáků visely vedle olejotisků svatých nespočetné královny obrazy v purpuru a hermelínu, v honosné uniformě, ve stříbrné zbroji na člunu taženém labutí".^{3/}

Ve vědomí lidí s omezeným rozhledem nabyla tato pověst ve dvacátých letech politický nádech: že teprve nyní se smí pomýšlet na osvobození pravého krále. "Jakmile se zjeví, pozdvihne se v jeho jméno ujařmený národ, aby se vymanil z židovského područí".^{4/}

Uvedli jsme příklad pozdní adaptace této mesianistické ideje. Přenesme se ještě do staršího období, do období feudalismu. V českém prostředí naděje na osvobození země od cizí nadvlády souvisela s vírou v příchod "dobrého" krále. Protože lid "svého" krále neměl, Habsburkové byli cizími vladaři, vymýšlel si různá optimisticky laděná podání o cizím králi osvoboditeli.^{5/} Koncem 18. století kolovaly rovněž pověsti o osvoboditelském poslání "ruského prince". Byl to pravděpodobně ohlas zpráv o svržení Petra III.

a na Pugačevovo povstání.^{6/} Tento "ruský princ" figuroval rovněž jako symbol v národněosvobozeneckém hnutí Černohorců.

Sektářská hnutí v Čechách zaznamenávají rozmanité metamorfózy příchodu dobrého vladaře. Jde často o národní aktualizaci a adaptaci mezinárodních tradic (někdy i knižního původu). Sektáři očekávali, že fantastická postava, která přijde zvenčí, jim pomůže, aby si zařídili život podle svých představ. Ve druhé polovině 18.století se hodně mluvilo o králi Marokánovi. Četná proroctví, písně aj. zobrazují budoucí krvavou katastrofu, po které zavládne mír a radost. Nastolení řádu se spojuje s příchodem cizího krále.

Císař Josef II. (1741-1790) zemřel v devětačtyřiceti letech. Jeho nečekaná smrt ve zralém věku dala mimo jiné podnět k mesianistickým legendám. Vyprávělo se, že nezemřel, že žije někde v cizí zemi nebo je uvězněn kdesi v klášteře. J.Petraň k tomu napsal: "Čeští venkované, kteří znali Josefa z jeho cest, v něm viděli nejspravedlivějšího panovníka, jakého země nosila. Dokonce potom ani věřit nechtěli, že zemřel, a vyprávěli dojemnou ječmínkovskou pověst, která unikl nástrahám travičů díky hrdinskému sebeobětování věrného vojáka a ukrývá se kdesi v cizí zemi. Přijde jako vykupitel mezi svůj lid, který ho pozná podle zvláštního odznaku moci, a přinese svobodu".^{7/}

Mimoходом, o korunním princí Rudolfovi (1858-1889) se rovněž vyprávělo, že nezemřel, že není po smrti, ale že ujel do Ruska a tam čeká na příhodnou dobu, aby se mohl vrátit zpět jako český král. Jiní zase měli za to, že ho bankéř Rothschild drží uvězněného ve svých pokojích. Korunní princ Rudolf byl údajně příznivě nakloněn přání Čechů nechat se korunovat českým králem. Byly do něho vkládány naděje, že po nástupu na trůn se poměry v Českých zemích zlepší. Předčasná smrt následníka trůnu na loveckém zámečku v Mayerlingu roku 1889 dala podnět k dohadům a domněnkám. Jeho liberální sklony a údajně dobrý vztah k Čechům se promítly do mesianistické pověsti či legendy. Většina badatelů se v dnešní době kloní k názoru, že následník trůnu nespáchal sebevraždu, ale byl úkladně zavražděn, že šlo o politickou vraždu.^{8/}

Ale vraťme se k císaři Josefu II. F.J.Vavák ve svých pamětech uvádí, že se vyprávělo, že císař nezemřel, ale tajně odešel, aby připravil útok s velkým vojskem. Přejde s tímto vojskem a za pomoci pruského krále skoncuje se šlechtou, zruší daně, zavede svobodu a rovnost lidí.

V různých oblastech Čech vzbuzovala sympatie Francouzská revoluce roku 1789. Tak tajní nekatolíci rozšiřovali prorocství, která vyjadřovala touhu po spravedlivém uspořádání světa. Svě naděje v uskutečnění této touhy spojovali s příchodem Francouzů. V mesianistických legendách o Josefu II. se vykládalo, že nezemřel a že bude přivezen Francouzi. K.Mejdřická k tomu vysvětlila: "Poddaný lid nechtěl uvěřit smrti císaře a v tomto spojení očekávaného návratu Josefa II. s příchodem Francouzů, které je velmi časté i v následujících letech, je vyjádřen poměr lidu k revoluci. Lid si nedovede představit, že místo Josefa II., osvoboditele od roboty, jehož dílo páni překazili, by mohlo být jinde než po boku Francouzů, kteří u sebe i všude tam, kam přijdou, uskutečňují to, co se Josefovi již nepodařilo".^{9/} V tomto případě krále či císaře pomůže nastolit jiný národ. Francouzi vystupují v lidových představách a názorech jako pokračovatelé či dovršitelé díla začatého Josefem II.

Před korunovací Leopolda II. se údajně tajní evangelíci utěšovali nadějí, že císař Josef II. bude v Praze a tentokrát ho tam dopraví pruský král, ale českou korunu mu pak přivezou Francouzi. Také písně o králi Marokánovi se vztahují k Francouzům. Jde o personifikaci císaře Josefa II., jinde zase Francouzů.

Tajní nekatolíci již od 17.století měli zbožná přání: že pomoc přijde zvenčí. Spoléhali především na protestantské vladaře. Ve zvěstech se objevují naděje v pomoc Švédů, jindy má pomoci saský kurfiřt. Od čtyřicátých let 18.století se prosazovala víra v pomoc Brandenburka - Fridricha II. Protože v Českých zemích český král nebyl, vznikaly v lidových vrstvách různé mesianistické legendy o králi osvoboditeli. Stačilo také, když jiný král se projevil jako ochránce, patron, přímluvce. Jak známo, pruský král

Fridrich II., stejně jako jeho otec, se prohlásil ochráncem práv tajných nekatolíků. Proč se stal pruský král v očích lidí ochráncem? V důsledku nevolnického a náboženského útlaku opouštěla Čechy početná emigrace do Pruska a dalších německých protestantských států. V kontrastu s habsburskou monarchií se Prusko jevílo - pouze jevílo - jako země svobody. Fridrich II. - a před tím i jeho otec - z politických důvodů demonstroval spřízněnost s českými nekatolíky. Své dobové cíle, války proti Rakousku, ospravedlňovali obhajobou protestantské víry.

Podobná situace vznikla kolem bavorského kurfiřta Karla Albrechta, kterého české lidové vrstvy vítaly roku 1741. Vkládaly do něho naděje, že zruší robotu a postavení lidu. Svě naděje vyjadřovaly i písněmi (písně o králi Bavorovi). Avšak poddaní brzy ztratili důvěru ke slibům Bavorů a v mnoha českých vesnicích se na ně dívali jako na nepřátele.

Pověsti a legendy o skrývajících se osvoboditelích nebo osvoboditelích přicházejících zvenčí souvisejí s útvarem proroctví. Připomeňme například proroctví Slepého mládence, Havlase Pavlaty, Sibylino ...

Mimoходом - v představách týkajících se budoucnosti nabývá značnou převahu fantazie také proto, že tu takřka chybí jakákoli možnost korekce reálnou zkušeností. Budoucnost je ve srovnání s minulostí a přítomností daleko nejednoznačnější a neurčitější. Jakoukoli nejasnost člověk těžko snáší, budí v něm úzkost. Nejasnost budoucího přímo volá po vyplnění, po ztvárnění. Jedním z prostředků odstranění úzkosti bylo orákulum, věštba, proroctví. Přestože člověk ví, že v proroctví dostane zápornou odpověď, bere na sebe to riziko. Zdá se mu snesitelnější vědět, jaké určité neštěstí je mu souzeno, než dále setrávat v neurčitých úzkostech před záhadnou, nejasnou budoucností. Očekávání osvoboditele je zaměřeno do budoucnosti.

Ve vypjatých obdobích společensko-historického vývoje lidé věří každé příznivé zprávě. Proto proroctví měla svým způsobem očistující účinek, i když zpočátku byly slibovány hrůzy a krve-

prolití. Notabene - v mnoha náboženstvích se objevuje postava spasitele a osvoboditele, který svede zápas se zlem; zlo potlačí a zavládne mír. Nejprve jsou slibovány velké hrůzy; ale ty prý mají konec.

Čeští katolíci věřili, že od cizí nadvlády nebo od nespravedlností budou osvobozeni vojskem sv. Václava, které se skrývá v Blaníku nebo v jiných vrších. Patrně se svatováclavská tradice udržovala i v lidových vrstvách. Avšak je pravděpodobné, že původnější v pověsti blanické je vzpomínka na husitské vojsko. Lze vyslovit hypotézu, že k přeměně pověsti přispěl sám Balbín. V období nové aktivity rolnictva roku 1775 vůbec není náhodné, že se účastníci vzpoury scházeli na místech spojených s husitskou tradicí.

II Podání o skrývajících se osvoboditelích měla původ v archaických představách o fyzické nesmrtelnosti hrdinů. Vztahovala se na konkrétní historické osobnosti, které ztělesňovaly tužby lidových vrstev po sociálním osvobození; v případě národů žijících pod cizí nadvládou šlo o naděje na osvobození z národnostního útlaku a vytvoření nezávislého státu. Například jihoslovenské národy - zejména Srbové a Bulhaři - vkládaly naděje do královice Marka, o kterém se vyprávělo, že se se svým koněm Šarcem skrývá v hoře nebo na dalekém ostrově, a že se vrátí, až lidové povstání dostoupí k vrcholu. Slovinci počítali s domnělou pomocí uherského krále Matyáše.

Legendární charakter podání o vracejícím se osvoboditeli byl podkladem pro religiózní interpretaci. Podání se mohla vztahovat i na osobnosti, které byly považovány za svaté. U Čechů šlo o vojsko sv. Václava a u Poláků o vojsko sv. Jadwigy.

Podání o hrdinovi, který dočasně jakoby zemřel a který odejde neznámo kam, nebo na konkrétní místo, jsou spjata s konkrétními historickými osobnostmi.

Lidé očekávali ochranu nebo záchranu od toho, kdo měl moc a autoritu. V první řadě to byl panovník a pak určitý ideální typ

reprezentoval i rytíř. Spjoval v sobě všechny fyzické schopnosti a morální ctnosti. Byl zběhlý nejen ve věcech vojenství, ale i lásky. V lidových vrstvách rytíř patrně fungoval jako člověk, který měl moc a sílu. Na jedné straně fungovala moc a síla a na druhé straně morální odpovědnost: musel bojovat za čest; byl také ochráncem.

Rytíři byli hlavními postavami kronik, biografií, exempel a hrdinských písní. Literatura 10. - 12. století byla nepochybně důležitým zdrojem společenského vědomí. Rytíř musel naplnit určitý "image": vojenské mistrovství, mužnost, smělost, čest. Nadto jezdec na koni byl pravděpodobně brán jako kompositum a působil jaksi nadlidsky. K tomu pak přistupovalo přemísřování, pohyb. Setkáváme se tu i s jevem idealizace. Rytířský ideál přetrvával v lidových vrstvách ještě několik století potom, co rytířství ztratilo své historické oprávnění.

Jak řečeno, kořeny podání o skrývajících se osvoboditelích je potřebí hledat i ve starobylých představách o fyzické nesmrtnosti hrdinů. Hrdinové podle lidových představ nezahynuli, jen se ztratili nebo byli uvězněni. V jejich smrt se nevěří. Vystupuje tu představa smrti jako spánku. Existují mezinárodně rozšířené syžety a motivy o spícím vojsku ve vrchu. Spící rytíři se vyskytují u Keltů a Románů v podobě podání o králi Artušovi a rytířů Kulatého stolu, legend o Karlu Velikém a rytíři Rolandovi. V germánském prostředí se vyprávělo o císaři Fridrichu II., který spí se svým vojskem v Kyffhäuseru. V Untersbergu u Salzburgu zase čeká se svým vojskem Karel Veliký. V polských podáních vystupuje často Boleslav Smělý se svým vojskem, popřípadě se vyskytují spící rytíři sv. Jadwigy.

Spící vojsko sv. Václava se v Čechách údajně nenacházelo jen v Blaníku.^{10/} Uvádějí se i další místa, z nichž jmenujme alespoň Oškobrň u Poděbrad, vrch Svidník na Tábořsku, les Dráby mezi Vysokým Mýtem a Litomyšlí, Kotkovice u Jimramova, Turov u Hronova.^{11/}

Vypráví se obvykle jen to, že vojsko je ukryto v hoře. Někdy se z ní ozývá hluk, vyvolaný nočním cvičením rytířů. Občas

si rytíři povolají kováře, aby jim okoval koně. Ovčák nebo služka, kteří zabloudí do těch míst, jim musejí uklidit. Odměna do-
tyčné nemine. Za službu dostanou hrst uhlí, smetí, listí nebo ko-
bylinců. Po cestě se těchto bezcenných věcí zbaví, až na nepatr-
ný zbytek. Pak zjistí, že špatně učinili, neboť se bezcenné věci
promění ve zlato. V hoře setrvávají rok, popřípadě i delší dobu.

Spící vojsko nevyjede včas, ale až bude nejhůře. Podle le-
gend údajně nastane doba, kdy nepřátelé zpustoší Čechy, z Prahy
nezůstane kámen na kameni a z Čechů jen několik lidí, kteří se
mohou ukrýt pod jedním vozem. Tehdy se suché stromy zazelenají a
rozkvetou, z hory vyjede sv. Václav se svým vojskem.

Pojednali jsme o určité tendenci v lidovém myšlení, která
patrně měla vliv i na praktickou lidskou činnost. Byla aktivizuju-
jícím, ale spíše mohla být i brzdícím momentem dějinného vývoje.
Osvobození nebo záchrana se očekávala shora nebo zvenčí. V tomto
smyslu jde o určitý aspekt sankce shora.

III Zvláštní případ nezavršené smrti představuje i samozvanectví.
Mesianistické funkce spjaté s funkcí atamana razinského typu jsou
charakteristické pro jednající osoby ruských dějin 17. a 18. sto-
letí. Došlo tu totiž ke kontaminaci mesianistických rysů a funkcí
s rysy atamana. Samozvanectví v Rusku představuje výrazný kultur-
ní a sociální fenomén. Samozvanectví na trůně bylo takřka pravid-
lem. Objevení a existence těchto legend souvisí se specifikou
ruských dějin a především s krizí feudálního systému, zvláštní
rolí státu, politickým a dynastickým bojem kolem carského trůnu
a stejně tak v prostředí ruského rolnictva populárními iluzemi o
nadtřídním charakteru carské moci a nadějí a možnostech reform
feudalismu mocí cara, jakož i tvrzeními o mužickém carovi.

Tak K.V. Čistov rozdělil legendy o osvoboditelích do tří ty-
pů.^{12/} Jednak legendy, kde jako osvoboditelé vystupují králové
a carové, princové a následníci trůnu, nemanželské královské a
carské děti, svržené z trůnu nebo na něj nepřipuštěné. Dále legen-
dy o osvoboditelích náboženského charakteru, zvláště oblíbené v

sektářském hnutí. Konečně pak legendy o spravedlivých zbojnicích, vůdcích rolnických povstání a válek. V novějším období se utvářejí legendy o známých politických činitelích a vůdcích národně-osvobozenického hnutí.

Samozvanectví je specificky ruský fenomén. Zatímco v jiných zemích se s ním setkáváme zřídka, v ruských dějinách 16. - 19. století vznikly tři vlny samozvanectví: carevič Dimitrij, Petr III. a Konstantin. Dvakrát v ruských dějinách samozvanci otřásli státem a byli spjati s významnými společenskými a politickými hnutími.^{13/}

V Rusku existovalo množství legend o osvoboditelích a samozvancích. Mezi ruským lidem byl v té době rozšířen názor, že ruský car nemůže zemřít přirozenou smrtí a že tak žádný car nezemřel. K tomu N.Ejdelman vhodně uvedl: "Proto mrtví carové oživali jako 'samozvanci' a živé 'samozvance' prohlašovali za své syny, dcery nebo je zabíjeli; sám car, který rolnické Petry III. pokládal za samozvance, nebyl v očích samozvaneckých carů 'carem uznaným'. Všechno se nakonec zapletlo tak, že Pugačov, vůdce rolnického a kozáckého povstání, který se také vydával za zachráněného Petra III., byl ve vládních svoláních jednou označen za lži samozvance, což znamenalo málem svatokrádežné uznání kozáka za cara ..."14/

V ruských dějinách panovníci (např. moskevská knížata) někdy sehrávali vysoce kladnou úlohu vyplývající mimo jiné i z toho, že se ve vypjatých chvílích dějin postavili do čela celonárodního zápasu. A tak byli nejen feudálními vůdci, nýbrž i národními hrdiny. Připomeňme jen Alexandra Něvského, Dmitrije Donského a Ivana Hrozného. Vzniklý ideál se často dostával do rozporu se skutečností. Nabízelo se hned vysvětlení například v tom, že panovníkovu vůli překrucují ministři, bojaři a jiní potentáti nebo jde o panovníka falešného, podvrženého, samozvaného, kterého je třeba nahradit panovníkem pravým.

Existovalo lidové samozvanectví, samozvanectví 'zdola' i samozvanectví společenských špiček, samozvanectví 'shora'. N.Ejdelman, který se mimochodem v poslední době zabýval problematikou

revoluca shora nebo zdola, podal výstižnou charakteristiku samozvanectví: "Samozvanectvím je každý nesoulad mezi slovem a realitou, každá hra s fantómy. Co jsou vlastně Gogolovy 'mrtvé duše'? Formálně jsou to živí lidé, kteří sice už zemřeli, ale jsou vedeni mezi živými až do další revize, která bude kdoví kdy. Proti vůli se tak stávají samozvanci (už jen tím, že i nadále existují v papírech) a jejich majitelé za ně platí státu na daních 'samozvané částky'. Samozvaný Napoleon Čičikov a samozvanec na druhou kapitán Kopejkin, nejsou ani tak překvapivým, výjimečným zjevem, jak se mnozí domnívají".^{15/} Tento nápad, který byl však v obecném vlastnictví, přenechal Gogolovi Puškin.

V případě samozvanectví se setkáváme s určitým religiozním aspektem. Samozvanectví není vždy spjato jen se společenskými a politickými hnutími, jakož i bojem o skutečnou moc. Psychologie samozvanectví je spjata s carskou mocí (případy samozvaného nároku na knížecí stolec nejsou známy). Vztahy k carovi se vymezují především vnímáním carské moci jako moci sakrální, božské podstaty. Car dostával charismatický statut i tím, že byl pomazán.

Kromě samozvanců přijímajících jméno toho či jiného cara existovali samozvanci přijímající jméno toho či jiného svatého nebo uplatňující nárok na zvláštní zplnomocnění, kterého se jim dostává jakoby shora.

Problematiku samozvanectví lze obtížně uchopit. V této úvaze jsme jen naznačili některé ideové tendence, které zasáhly rovněž folklórní útvary.

Shora uvedená podání poskytují vhodné východisko pro konstituování folkloristické religionistiky. Patří sem i lidové legendy či legendární pohádky o putování Krista a sv.Petra po zemi, lidové diaboliády apod. Lze uvažovat rovněž o ideji nesmrtelnosti ve folklóru, o utopických a mesianistických legendách. Podrobněji bude zapotřebí se vrátit k postavě sv.Mikuláše v lidové kultuře. Bez zajímavosti nejsou ani legendy o Jidášovi. V ústní lidové tradici se vyskytovaly také legendy o sv.Vojtěchovi. Vyprávělo se hlavně o místech, kde se sv.Vojtěch zastavil a kde zanechal otisk

svého těla (především otisk chodidla). Jako další příklad uvedme legendy o velkých hříšnicích, z nichž vystupuje dominanta v podobě zbojníka Madeje. Patrně bez významu nezůstanou ani pověsti o církevních památkách, kostelích, kaplích, božích mukách apod. Do náboženského folklóru, který představuje důležitou součást slovesnosti, patří rovněž výtvoři ve vázané řeči, veršovaná epika a lidové drama s touto tematikou.

Poznámky :

- 1/ Viz K.V.Čistov, Russkije narodnyje socialno-utopičeskije legendy XVII-XIX vv., Moskva 1967. Dále Čistov věnuje pozornost sociálně-utopickým legendám v knize Narodnyje tradicii i folklor (Leningrad 1986) dvě kapitoly: Legenda ob "izbavitele" i problema povtorjajemosti folklornych sjužetov (s.189-220) a Socialno-utopičeskije dviženija v krugu interesov "Venskoj etnografičeskoj školy" (s.220-239).
- 2/ Viz např. V.K.Sokolova, Russkije istoričeskije predanija, Moskva 1970, s.129-133.
- 3/ L.Feuchtwanger, Úspěch, Praha 1973, s.306-307.
- 4/ Tamtéž, s.307.
- 5/ Viz např. A.S.Myšnikov, Vznik národně osvícenské ideologie v českých zemích. Prameny národního obrození, Univerzita Karlova, Praha 1974, s.71-74.
- 6/ Srov. A.S.Myšnikov, Legenda o ruskom prince, Leningrad 1987.
- 7/ J.Petráň, Rebelie. Příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775, Praha 1975, s.100.
- 8/ Viz např. I.Bart; Rudolf, nešťastný následník, Bratislava 1986.
- 9/ K.Mejdřická, Listy ze stromu svobody, Praha 1989, s.167.
- 10/ Viz např. A.Kraus, Blaník, in: Národopisný věstník Československý 12, 1917, s.113-128.
- 11/ Srov. Č.Zíbrt, Zlatý jelen na pražském mostě, Slepý mládenec, Sibyla a jiná proroctví staročeská, Praha, b.d.
- 12/ K.V.Čistov, Narodnyje tradicii i folklor, Leningrad 1986, s.217.
- 13/ Viz např. R.G.Skrinnikov, Samozvancy v Rossii v načale XVII veka. Grigorij Otrep'jev, Novosibirsk 1987.
- 14/ N.Ejdelman, Smrt tyrana, Praha 1986, s.29.
- 15/ Tamtéž, s.42.

R E C E N Z E

L.Procházka, ÚEF ČSAV Praha

Národopisné informácie, 1988, č.1, 2. Bratislava, NÚ SAV a SNS
pri SAV 1988, 167 a 141 s.

Oba dva svazky recenzovaného ročníku NI jsou opět monotematicky zaměřené. Svazek první přináší především referáty přednesené na konferenci "Úloha národopisné vědy při formování společenského vědomí", která byla součástí X.valného shromáždění SNS pri SAV v r.1987 v Levicích (toto číslo připravili H.Hlůšková a M.Benža). Druhý svazek, jehož vědeckým redaktorem je S.Švecová si kladl za cíl podat soupis a charakteristiku několika desítek etnografických a regionálních skupin (a to i jinoetnických) na Slovensku.

První svazek přináší k danému tématu celkem 17 poměrně krátkých příspěvků, pojímajících formování společenského vědomí z různých úhlů pohledu. Teoretické příspěvky přednesla B.Filová (Úloha národopisné vědy při formování socialistického společenského vědomí), J.Botík (Národopis a historicko-etnická identifikace současného člověka) a M.Leščák (Úvaha o současném národopisu).

Výzkumem různých forem společenského vědomí obyvatelstva měst se zabýval P.Salner (Národopis ve městě a město v národopise) a L.Procházka (Poznámka ke společenskému významu lokalit dělnického bydlení v Čechách). Působení a úloze různých aspektů lidové duchovní a hmotné kultury na společenské vědomí se ve svých vystoupeních věnovali A.Navrátilová (obřady), M.Rychlíková (lidová kultura), H.Hlůšková (pověstové tradice), J.Rychlík (epika). O formování a vzniku společenského vědomí u vybraných etnik hovořili ve svých příspěvcích M.Mušinka (Rusíni-Ukrajinci) a M.Botíková (Slováci v zahraničí). Danou problematiku z hlediska možností muzejního výzkumu sledovali ve svých vystoupeních P.Maráky a J.Čukan. Společenskému uplatnění kulturních památek (zejména lidového stavitelství a vesnických technických památek) se věnoval ve svém příspěvku L.Mlynska.

Z výše uvedeného tematického celku se vymykají příspěvky J.Liszky (zkušenosti z metodického řízení národopisného kroužku Csemadoku), M.Mačičky (pojednává o neprofesionální filmové tvorbě v Liptově) a rovněž Z.A.Rusnákové (vyhodnocuje výzvu obyvatelstvu na spolupráci se SNS).

Zhruba poslední třetina tohoto čísla NI přináší ukázky terénního národopisného výzkumu tradičního lidového oděvu různých regionů na Slovensku, a to jak profesionálních etnografů (V.Nosáľová v Sebechlebech, o.Zvolen, A.Rybáriková v Úporu v trebišovském okrese), tak i amatérských národopisců (M.Jókaiová v okrese Nové Zámky a A.Lifka, který monograficky zpracoval území mezi Novým Městem nad Váhem a Trenčínem).

Stěžejní náplň druhého čísla NI (1988) tvoří soupis etnografických skupin na Slovensku s úvodní studií S.Švecové. Soupis je výsledkem kolektivní práce členů subkomise pro společenské vztahy MKKKB a zahrnul etnografické skupiny spojené skupinovým povědomím a názvem. Náplň další části sborníku je polemická diskuse S.Švecové a A.Krupy o otázce, zda Slováci usazení na území Dolní země v Maďarsku tvoří etnografickou skupinu. Celému výše uvedenému materiálu ve sborníku předchází úvodní slovo J.Botíka. Domnívám se, že podobný soupis etnografických skupin by měl být zpracován také pro území Čech a Moravy a předložen k diskusi odborné veřejnosti (dosud se takové soupisy týkaly pouze cizích etnik v českém pohraničí).

Obě čísla recenzovaného ročníku NI přinesla zajímavý národopisný materiál, a to jak ke studiu duchovní (společenské vědomí) a hmotné kultury (lidový oděv), tak i k problematice etnických procesů (soupis etnografických skupin na Slovensku). Prezentovaný materiál odrazil na konkrétních výsledcích některé stránky činnosti SNS a opět jako v minulých svazcích, tak i v těchto dvou, byl dán prostor dobrovolným národopisným spolupracovníkům SNS.

Z P R Á V Y

K pětáosmdesátinám PhDr.Arnošta Kubeši

Jubilant se narodil 26.ledna 1905 ve Vidči na Valašsku, odkud se po čtyřech letech jeho rodiče, povoláním učitelé, přestěhovali do Loučky a pak do nedalekých Kunovic. V těchto dědinách, ležících na západním okraji Valaška pod Hostýnskými vrchy, prožil Arnošt Kubeša dětství a mládí. Po maturitě na gymnáziu ve Valašském Meziříčí vystudoval dějepis a zeměpis na brněnské univerzitě. Potom jako učitel a středoškolský profesor působil na řadě škol na Moravě, v Čechách i na Slovensku. Problémy v zaměstnání mu nastaly za 2.světové války i počátkem padesátých let, kdy musel pedagogickou službu opustit. Roku 1953 se šťastnou shodou okolností stal správcem, později ředitelem Valašského muzea v přírodě v Rožnově p.R., kde pracoval až do roku 1965. Doktorskou disertaci na téma Kunovice (Národopisný obraz valašské dědiny) podal na filozofické fakultě UK v Praze roku 1951.

Arnošt Kubeša je širší veřejnosti znám především jako sběratel lidových písní. Spolu s hudebním skladatelem J.N.Polášekem vydal celkem pět dílů Vašaských písniček (6.díl samostatně, 7.díl odevzdal do tisku) a napsal řadu článků o životě a kultuře valašského lidu v časopise Naše Valaško (od roku 1952 Valaško), Český lid a v regionálním tisku. Jako málokdo jiný se zasloužil o uchování a šíření hodnot lidového umění rodného kraje, a to hlavně osvětovou činností a vedením valašských krúžků. Arnošt Kubeša je nositelem i znalcem lidové kultury Valaška a obdivovatelem prostého venkovského člověka, jehož každodenní život poznával už od dětství. Tradiční lidová kultura mu učarovala na celý život, okouzli ho. Vzpomíná: "... od patnácti roků chodíval jsem na svatby za mládence. Co tu bylo svatebních písní! Měl jsem rád všechny lidové zvyky, vánoční koledy, končiny, besedy - přásky, stavění a kácení máje, svatojánské ohně, dožatou, hody, stínání barana, procesí na Hostýn a do Štípy ... Pásal jsem kozy, helekali jsme na pastvě, rád jsem dělal s tetkami na poli ... všecko

jsem poznal, sám zúčastnil se". Prvním jeho učitelským působištěm byly opět Kunovice, ale na slováckém Uherskohradištsku, které nazval národopisným rájem. Později své studenty z gymnázií zapojoval do aktivní činnosti na různých národopisných slavnostech především v rámci slováckých, hanáckých a valašských roků a studentských majálesů. S mladými lidmi si vždy dobře rozuměl a spojoval ho s nimi především jeho nezměrný životní optimismus. Přejme PhDr. Arnoštu Kubešovi, vyznamenanému před časem za zásluhy o národopis čestným členstvím v Národopisné společnosti československé při ČSAV, mnoho dalších let ve zdraví, v pohodě a v další úspěšné práci pro národopis jeho milovaného a obdivovaného Valašska.

J. Vařeka

Lubomír SOUKUP - 75 let

Procházím-li pomyslné album osobností, se kterými jsem se v době československého působení setkal, k těm nejzajímavějším a nejschopnějším (kolik nej- by bylo ještě možné vyjmenovat?) nepochybně patří osobnost Lubomíra Šoukupa. Ačkoli od počátku padesátých let spojil své usilování tím nejtěsnějším poutem s jižními Čechami, jeho životní dráha počíná v Praze, kde se 26.6.1915 narodil. Vystudoval gymnázium v Libni a zájem o humanitní obory jej přivedl na filosofickou fakultu Univerzity Karlovy, kde studoval češtinu, francouzštinu a národopis. Vzdělání si dále rozšířil na literární fakultě univerzity v Bordeaux, byl členem různých studentských spolků, přišel do styku s pedagogy formátu F.X. Šaldy, J. Horáka, A. Pražáka, jejichž příklad jakoby předurčil i úroveň usilování a snah Soukupových.

Obdivuhodně dokázal skloubit svůj vztah k literatuře, historii, národopisu i k hudbě. Všechny tyto odborné lásky začal v praxi uplatňovat od chvíle, kdy po uzavření vysokých škol vstoupil koncem roku 1939 do řad rozhlasových pracovníků v Praze. Za války se ctí prošel obdobím těžkých zkoušek morálních i odborných

a postupně nacházel stále větší zalíbení v relacích národopisného charakteru. Tento odborný směr rozvinul a v naší rozhlasové praxi nepochybně přivedl k vrcholu po roce 1951, kdy začal působit v rozhlasové stanici v Českých Budějovicích. Od tohoto okamžiku stojí prakticky u všeho, co se událo v jihočeském národopisu. Sehrál zde nejen roli rozhlasového popularizátora, ale hlavně inspirátora národopisného, zejména folklórního dění. Již v dobách pražského působení zjistil, že v jižních Čechách a v Pošumaví přežívá lidová hudební kultura s četnými relikty, sahajícími hluboko do našich kulturních dějin. Proto se jako rozhlasový pracovník snažil zachytit vše zajímavé, co v nejrůznějších, často již adaptovaných formách přežilo z minulosti. Takto vznikl zvukový archiv, obsahující kolem dvou tisíc ukázek autentických folklórních projevů, uplatňovaných v sériích rozhlasových relací a posléze i v gramofonové Antologii jihočeské lidové hudby (Supraphon 1976).

Od počátku sledoval činnost jihočeských folkloristických souborů a nejproslulejší z nich, českobudějovický Úsvit, v dlouhé řadě let jednak sám a jednak prostřednictvím své manželky, duše jihočeského Úsvitu, Zory Soukupové, bezprostředně ovlivňoval. Měl podíl na vzniku Jihočeských lidových slavností písní a tanců a Mezinárodního dudáckého festivalu ve Strakonících. Současně byl činný i publikačně. Patřil k prvním členům redakce poválečného Českého lidu, v němž mj. otiskl studii Štědrý den na Sušicku (1949). Kulturně historické eseje a reportáže v jejich stopách vyšly roku 1977, monografie Fráňa Šrámek a jižní Čechy roku 1981. K vydání připravil Almanach jihočeského souboru písní a tanců Úsvit (1979), jeden z výsledků dlouhodobého zájmu o dudlebský region představuje komentovaná písňová antologie Písně z Doudlebska (1986). Ve svazku Jihočeské vlastivědy Hudba, se autorsky podílel na kapitole Jižní Čechy v dílech našich skladatelů (1989).

Lubomír Soukup vždy hýřil energií, aktivitou a plány, které dokázal realizovat. V současnosti však prochází řadou zdravotních peripetií, jejichž překonání přejeme naturalizovanému Jihočechovi především. Naplnění všech tvůrčích předsevzetí pak pro jubí-

lanta i při jeho pětasedmdesátce nebude obtížné. A proto: hodně zdraví pro Lubomíra Soukupa.

L. Tyllner

Významné životní jubileum Zdenky JELÍNKOVÉ (* 30.3.1920)

Jubilantce patří naše pozdravy a poděkování za vše, co vykonala. Zdenka Jelínková je bezesporu naší současnou nejvýznamnější taneční folkloristkou. Více než třicetiletou usilovnou prací se také zasloužila nejen o vysokou odbornou prestiž brněnského pracoviště Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, ale i o úroveň odborné činnosti Národopisné společnosti československé, jejíž je dlouholetou členkou a předsedkyní etnochoreologické pracovní skupiny. Archívu NSČ darovala jubilatka také soubor svých publikací, které obsahují cenné sběry takřka ze všech regionů Moravy. Skutečný profil a hodnotu její badatelské práce může nejlépe vyjádřit úplný soupis prací, který žel, nebyl ani k jejímu výročí dokončen, ač měl všechny předpoklady, aby byl ke všeobecnému prospěchu publikován. Proto etnochoreologická skupina považuje za svůj závazek přispět k jeho brzkému završení.

Mezi hlavní klady odborné práce Zdenky Jelínkové na úseku taneční folkloristiky patří prozívatelné zaměření na doplnění, a v podstatě na další ozřejmění, nejstarších dokladů k hlavním typům moravských lidových tanců, jejichž existenci a prvotní typologii po hudebnětaneční stránce obsáhly klasické sbírky. Zdenka Jelínková rozmyslně sledovala jejich stopy i v dalších dílčích sběrech a nevzdala se představy, že mnohé předpoklady na dešifraci neúplných záznamů a předpoklad pro uspořádání tanců do jednotlivých kategorií může ještě nalézt v současném systematickém sběru. Tomuto nelehkému úseku odborně fundované práce zasvětila desetiletí let. Výsledkem je neobyčejně obsáhlé dílo, které naznačuje již výše zmíněný soupis. Patří k němu zejména ucelená sbírka zápisů z Horácka a z přilehlého hraničního úseku Českomoravské vrchoviny, která zahrnuje více než 1900 zápisů z 240 obcí, vynika-

jící zápisy ve společné publikaci Ústavu Lidové písně a tance z Valašskokloboucka, cenné sběry z dosud opomíjené oblasti vlastního Brněnska, které patří ke vzácným kulturněhistorickým dokladům městské a příměstské kultury. Dále to jsou zpracované komplety materiálu z Dražanské vysočiny a objevitelské sběry z pomezních oblastí, např. z hostýnského Záhoří, z takzvaného hanáckého Slovácka a nebo z luhačovského Zálesí. Svou lásku i mimořádnou pozornost Zdenka Jelínková věnovala rodnému Horňácku v samostatné sbírce i v kapitolách o tanci pojatých do monografické publikace o této oblasti. Soustavně doplnila a uspořádala zápisy tanců ze všech charakteristických částí Dolňácka a zápisy vzácných starých typů z Podluží. Ucelený soubor sběru, rovněž uspořádaný podle charakteristických znaků užších celků, představuje sbírka z Valašska. Předpoklady k příbuzné typologii nejstarších typů točivých tanců v heterogenních variantech sledovala také v oblasti Těšínska ve slezské i v polské části. Do svých odborných studií o točivých tancích a chorovodech zahrnuje také charakteristiky srovnatelných variant ze Slovenska a z přilehlých oblastí Ukrajiny a Lužice.

V omezeném prostoru tohoto Věstníku nelze vyjmenovat vše. (Podrobněji o celkové práci Z. Jelínkové informuje také příležitostný jubilejní tisk "Čtyři portréty Z. Jelínkové", vydaný k zvláštnímu pořadu na Mezinárodním folkloristickém festivalu ve Strážnici 1990.) S povděkem připomínám, že velkou zásluhu na zveřejnění prací Zdenky Jelínkové mají především kulturní střediska v Brně i v jednotlivých moravských oblastech.

Není možné se nezmínit také o jedinečné činnosti jubilantky v povolání metodické práce, již v mnohých kursech, školeních a instruktážích dodnes Z. Jelínková věnuje velkou péči. Stejně tak si naše ocenění zaslouží řada "klenotnic" a odborně založených pořadů, které realizovala na festivalech ve Strážnici i v jednotlivých regionech, a za něž získala několik nejvyšších cen. Rovněž na tuto zásluhou odbornou popularizační činnost své členky může být Národopisná společnost československá právem hrda.

H. Laudová

K životnímu jubileu Olgy HRABALOVÉ

K řadě jubilantů - folkloristů přistupuje v letošním roce také Olga Hrabalová. Dlouholetá pracovnice v oboru hudební folkloristiky - v oblasti systematiky, dějin bádání, studia žatevnických písní a dětského folklóru - završila vloni více než čtyři desítky let práce na brněnském pracovišti Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV a odešla tak říkajíc z aktivní služby. Ovšem jen do jisté míry, poněvadž i v důchodu pokračuje v práci, které se věnovala po celý produktivní věk, počínaje hned obdobím po absolutoriu hudební vědy a národopisu na brněnské univerzitě. Studium jí dalo dobrý základ pro práci v oboru, který si zvolila - zabývala se, jak už bylo řečeno, zejména hudebním a dětským folklórem. Těmto dvěma oblastem folkloristiky věnovala svůj zájem jako badatelka i jako sběratelka. Zúčastnila se sběratelských akcí realizovaných v ÚEF v různých oblastech, např. na Těšínsku, Rosicku-Oslavansku, na Brněnsku a v dalších regionech. Za žatevními písněmi se vydávala nejen na různá místa Moravy, ale také na severozápadní Slovensko, stejně jako do jeho nejvýchodnějšího cípu - do ukrajinských obcí východního Slovenska. Výsledkem tohoto zájmu byly odborné studie a publikace Žatevné a dožínkové píesne, kterou připravila s O.Demem (Bratislava 1969, 1971). Také dětský folklór zpracovala edičně - vydala sbírku F.Svobodové-Goldmannové Říkadla a hry slováckých dětí (Gottwaldov 1958) a sbírku Hastrmane, tatrmane (Praha 1971), za níž jí byla udělena cena nakladatelství Supraphon.

Dalším významným oborem činnosti jubilantky byla katalogizace, systematika a analýza písňových textů a nápěvů a studium historie sběratelství na Moravě. Významně se podílela, zpočátku s M. Šrámkovou, na budování katalogu písňových textů. S K.Vetterlem zase propracovávala melodicko-rytmický katalog nápěvů. V rukopise zatím zůstala jejich společná práce o hudební stránce moravských lidových písní.

O.Hrabalová jako spolupracovnice K.Vetterla dokončila po jeho smrti rukopis edice nejstarších lidových písní z Moravy, tzv.

guberniální sbírku. S F.Hrabalem zpřístupnila české veřejnosti závažné teoretické, slavisticky orientované dílo V.Hošovského U pramenů lidové hudby Slovanů (Praha 1976).

Jako badatelka pracující na Moravě a v Brně nemohla O.Hrabalová opomenout ani osobnost L.Janáčka a jeho vztah k lidové písni, což se rovněž odrazilo v jejích pracích (L.Janáček: Pět moravských tanců, Praha 1979 - s F.Hrabalem: Leoš Janáček o třídění moravských lidových písní. Nár.aktuality, 25, 1988, s.214).

Konečně výsledkem dlouholeté práce s písňovým archívem ÚEF je Průvodce písňovými rukopisnými sbírkami ÚEF ČSAV v Brně (Brno 1983), jímž umožnila veřejnosti seznámit se v celistvosti s tímto unikátním písňovým bohatstvím, dosahujícím více než osmdesát tisíc zápisů lidových písní a tanců především z Moravy.

Letošního výročí, jehož se O.Hrabalová dožívá v plné svěžesti, užije jubilantka opět pracovně, neboť se podílí jako členka většího pracovního kolektivu na reedici písňových sbírek F.Bartoše. V tomto krátkém připomenutí se proto připojujeme ke gratulantům s přáním dobrého zdraví a pohody v osobním životě i v další práci.

M.Toncrová

Ludvík BARAN sedmdesátiletý

23.srpna 1990 se dožil sedmdesáti let PhDr.Ludvík Baran, DrSc., dlouholetý profesor filmové a televizní fakulty FAMU, školením, srdcem a dílem národopisec, filmař a fotograf - výtvarník. Tyto aspekty se v jeho díle prolínají a vytvářejí pozoruhodnou syntézu.

Zaměření Baranovy literární etnografické práce bylo předznamenáno disertací Residua staré lidové kultury v ústupových oblastech Karpat na rozhraní moravsko-slezsko-slovenském (1948); navazovala řada dílčích studií o reziduálních formách lidové kultury,

např. o transportu (Český lid 1947, 1952, 1954, Valašsko 1952, Československá etnografie 1957? NVČ 1951, Land Transport. Studies of Folklife 1973), o mlecích zařízeních (Valašsko 1953), nejstarších formách obuvi (Český lid 1951, 1955, Československá etnografie 1955, 1956, Dolina Urgatina 1951), lidové architektuře (Český lid 1949, 1952), zvyčích a společenských vztazích (NVČ 1949-1950, 1951-1952), lid.léčení (Český lid 1947) a etnografických oblastech (Český lid 1948). Souběžně referoval o činnosti předních národopisných pracovišť, s nimiž byl pracovně spjat (např. NVČ 1949-1950, Český lid 1953 aj.).

Rozsáhlejší je Baranovo dílo na poli fotografické a filmové dokumentace lidové kultury, zvl. tradiční, kde dosáhl vysoké odborné i umělecké úrovně. Publikoval teoretické studie na toto téma (např. Český lid 1949, 1951, 1952, NVČ 1949-1950, Čs.fotografie 1947, 1949, Národopisné aktuality 1974 a mnohé jiné), přednášel a aktivně fotografoval a filmoval. V mládí shromáždil množství fotodokumentačního materiálu, např. při výzkumech Národopisné společnosti a Státního fotoměřického ústavu. Velmi brzy se začal věnovat fotografii barevné a vytvořil rozsáhlé cykly snímků lidového oděvu, zvyků, výtvarného umění aj. Barevní snímky krojí a masek vystavoval na mnoha výstavách u nás i v zahraničí (Finsko, Polsko, Belgie, Bulharsko, Německo atd.). Je autorem fotografií v dílech Tvář Československa (Praha 1948), Lidové kroje Slovácka (Praha 1982), Lidové umění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (Praha 1988), Lidový malovaný nábytek v českých zemích (Praha 1989), v řadě barevných kalendářů (od r.1980) atd. Jako kameraman a režisér je autorem filmů s národopisnou tematikou; Kde mele vítr (1959), Lidé tvoří (1969), Svatba v Ivanově Selu (1969), Hadrové koberce (1970) a Jihočeská maškara (1972, oba poslední s J.Staňkovou).

L.Baran od mládí spolupracoval s Karlem Plickou a publikoval o něm studie (např. v Českém lidu 1954, NVČ 1987) i knihy (Řeka života Karla Plicky, Praha 1979 a Karel Plicka, Praha 1981).

Kromě toho je Ludvík Baran výtvarníkem-fotografem a filmařem

a významným pedagogem, specializovaným na multimediální problematiku. Je autorem řady známých odborných knih a skript, věnuje se audiovizuálním uměleckým a dokumentárním pořadům (od roku 1975 vytvořil na dvě desítky těchto forem), pilně přednáší a aktivně se účastní organizace filmové tvorby u nás i v mezinárodním měřítku.

Přejeme mu do dalších let dobré zdraví a mnoho odborných úspěchů.

H. Johnová

O B S A H

Redakční poznámka	4
R E F E R Á T Y	
J.Roulová	
K blížícímu se 100.výročí založení Národopisné společnosti československé	6
H.Johnová	
Národopisná společnost československá v letech 1918-1963	19
B.Šalanda	
Mesianistické ideje ve folkórní epice	27
R E C E N Z E	
L.Procházka	
Národopisné informácie 1988	40
Z P R Á V Y	
J.Vařeka	
K pětáosmdesátinám PhDr.Arnošta Kubeši	42
L.Tyllner	
Lubomír Soukup - 75 let	43
H.Laudová	
Významné životní jubileum Zdenky Jelínkové	45
M.Tonciová	
K životnímu jubileu Olgy Hrabalové	47
H.Johnová	
Ludvík Baran sedmdesátiletý	48